

Szkíta Horatius és bécsi Sappho¹

Előtanulmány Batsányi János levelezésének készülő kritikai kiadásához

Batsányi János levelezésének kritikai kiadása az ELTE BTK XVIII–XIX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének és az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoportjának együttműködésében készül. A szándék, amely a szerző életművének közzétételét célozza, nem előzmények nélküli. Tarnai Andor és Keresztury Dezső szerkesztésében, Zsindely Endre közreműködésével 1953 és 1967 között a kritikai kiadás négy terjedelmes kötete közzétett verseket és prózai munkákat.² A szövegek közreadásával és minden részletre kiterjedő jegyzetanyagával ez a vállalkozás szilárd és megkerülhetetlen kiindulópontja a további vizsgálódásoknak, így ennek a dolgozatnak is. A kezdeményezés azonban nem terjedt ki a levelezés kiadására, jóllehet szavakkal és tettekkel is jelezte ennek szükségességét.³ E hiányt – miként ezt a szerkesztők maguk is sejtetik⁴ – magyarázza, hogy a kéziratanyag nem egységes tömbökben, jól feltérké-

- 1 A tanulmány az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport keretében készült. A dolgozat a Vetésforgó vándorkonferencia 2012 őszi ülésén került megvitatásra. – Baumberg Gabriella, akit kortársai bécsi Sappho néven emlegettek, egy levelében szkíta Horatiusnak nevezi Batsányi Jánost. Baumberg Gabriella levele Batsányi Jánoshoz, keltezés nélküli töredék. OSZK Kt, Fol. Hung. 1315, I, 56–63.
- 2 BATSÁNYI János *Összes művei: Versek*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, I, Bp., Akadémiai, 1953 (a továbbiakban: BJÖM I); BATSÁNYI János *Összes művei: Prózai művek: Első kötet*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, II, Bp., Akadémiai, 1960 (a továbbiakban: BJÖM II); BATSÁNYI János *Összes művei: Prózai művek: Második kötet*, s. a. r. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, III, Bp., Akadémiai, 1961 (a továbbiakban: BJÖM III); BATSÁNYI János *Összes művei: Der Kampf (A viaskodás)*, szerk. KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, s. a. r. ZSINDELY Endre, IV, Bp., Akadémiai, 1967 (a továbbiakban: BJÖM IV).
- 3 Az első kötet előszava példaként említi a sajtó alá rendezők törekvését a Batsányival élénk levelezést folytató Juranits László hagyatékának fellelésére, amely azonban nem járt sikerrel (BJÖM I, 245). A jegyzetekhez valamennyi kötet felhasználja a kiadás születése idején ismert kiadott és a kiadatlan leveleket. A negyedik kötet függelékben közli Batsányi János Johann Friedrich Cottához írt leveleit (BJÖM IV, 171–201). A levelezés összegyűjtését az a körülmény is hátráltatta, hogy – miként az utóbbi példa is mutatja – a levelek egy része külföldi levéltárakban keresendő. A nem magyarországi intézmények gyűjteményeinek vizsgálatára a kötetek készülete idején aligha gondolhattak a szerkesztők. Hogy Batsányi Cottához írt levelei napvilágra kerültek, a véletlennek köszönhető: Zsindely Endre Svájcban töltötte ösztöndíjas éveit, majd később immár munkatársként a schaffhauseni városi levéltár kéziratának rendezését kapta feladatul. Itt végzett munkája során nemcsak a Johann Georg Müllerral váltott leveleket és a *Der Kampf*-ot találta meg, hanem eljutott a Cottának írt, Marbachban őrzött levelekhez is. Erről: KERESZTURY Dezső, *Viaskodás: Batsányi János egy elvesztett s megkerült művéről = A kassai Batsányi-kör évkönyve 1965–1968*, szerk. TURCZEL Lajos, Bratislava, Madách, 1969, 38.
- 4 BJÖM I, 243–274.

pezhető lelőhelyeken maradt fenn, s a hagyatékok útjának rekonstruálása során számos ponton gyaníthatók lappangó források.

A kézirat-hagyatékok sorsáról szólván a szakirodalom elsősorban arról az iratanyagról számol be, amely Batsányi halála után Kantz Zsigmondnak köszönhetően a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárába került.⁵ Ezenkívül tudomásunk van még a Horánszky Lajos készíttette levélmásolatokról, amelyeket utóbb az OSZK Kézirattárában helyeztek el, s amelyek eredeti példányait a 20. század elején a bécsi „cs. kir. osztrák belügyminisztérium levéltárában” őrizték.⁶ A témához kapcsolódó kisebb közlemények,⁷ a BJÖM kötetei körül végzett munkálatok, főként Zsindely Endre kutatásai,⁸ a későbbi évek eredményei,⁹ a szlovákiai gyűjtemények anyagában eligazító új segédletek,¹⁰ továbbá az utóbbi években zajló, 18. századhoz kapcsolódó osztrák szövegkiadó vállalkozások¹¹ mindazonáltal arra utalnak, hogy a magyar kutatók által eddig

5 Vö. BJÖM I, 243.

6 A másolatokat Balogh Piroska azonosította. Jelzetük: OSZK Kt, Fol. Hung. 1315.

7 AJKAY Alinka, *Dessewffy József köszöntő levele Batsányi Jánoshoz*, MKsz, 118(1998), 407–409; BÁNYAI Elemér, *Magyar írók levelei a bécsi. cs. kir. udvari könyvtárban*, ItK, 17(1907), 118–120; BERDE Juliánna Mária, *Bacsányiné Baumberg Gabriella élete és költészete*, Kolozsvár, Stief Jenő és Társa, 1912 (Különlenyomat az ErdMűz 1912. évi folyamából); CROUY-CHANEL Katalin, *Johannes von Müller magyar barátai*, Bp.–Pécs, 1941; EÖTVÖS Lajos, *Bacsányi Jánosnak egy levele*, Figyelő, 1(1871), 403–404; GÁLOS Magda, *Juranits László levele Batsányi Jánoshoz*, ItK, 43(1933), 314–333; GÉFIN Gyula, *Batsányi János és Bitnitz Lajos levelezése*, ItK, 42(1932), 67–83; KEMÉNY Lajos, *Batsányi János Kassa város tanácsához a Magyar [Museum] Múzsza [!] elkobzása ügyében*, MKsz, 22(1914), 72–73; KERESZTURY Dezső, TARNAI Andor, *Batsányi és Baróti Szabó*, It, 40(1952), 69–93; MOLNÁR János, *Batsányi János levelei id. báró Ráday Gedeonhoz*, ItK, 17(1907), 83–93 (I), 206–215 (II); NEMES Éva Margit, *Batsányi Párizsban: Találkozás Gabriellával 1810–1811*, Bp., 1942 (Minerva Könyvtár, 153); NÉMETH Balázs, *Batsányi három levele Ráday Gedeonhoz*, ItK, 60(1956), 197–201; PÁL Margit, *Batsányi Párizsban*, Bp., 1943 (Minerva Könyvtár, 154); SZILÁGYI István, *Bacsányi János levelei báró Orczy Lőrinczhez*, Figyelő, 4(1879), 314–319; SZILÁGYI Márton, *Batsányi János mint konfidens? Adalék Batsányi fogság utáni hivatalvállalásához*, It, 89(2008), 102–110; THIENEMANN Tivadar, *Herder és Batsányi*, EPhK, 38(1914), 146–148; VAJDA Ilona, *Batsányi János és Baumberg Gabriella*, I, 1799–1809, Bp., 1938 (Minerva Könyvtár, 128); VISZOTA Gyula, *Bacsányi János akadémiai tagsága*, Akadémiai Értesítő, 22(1911), 169–171; WALLASZKY Dezső, *Baróti Szabó Dávid búcsúlevele Batsányi Jánoshoz*, It, 67(1987–1988), 318–328; ZADÁNYI Éva, *Batsányi és Johannes von Müller*, Bp., 1941 (Minerva Könyvtár, 137).

8 ZSINDELY Endre, *Batsányi János párizsi levelei Johann Georg Müllerhez*, ItK, 68(1964), 65–81 (I), 216–229 (II); Andreas ZSINDELY, *Funde und Aspekte bei Ordnen des Johann-Georg-Müller-Nachlasses*, Separatdruck aus Heft 41/1964 der „Schaffhauser Beiträge zur vaterländischen Geschichte”, 89–109 (Gekürzte Fassung eines im Historischen Vereins des Kantons Schaffhausen am 19. März 1963 gehaltenen Vortrags); *Briefe des ungarischen Dichters János Batsányi an Johann Georg Müller*, bearbeitet von Endre ZSINDELY, Separatdruck aus Heft 42/1965 der „Schaffhauser Beiträge zur vaterländischen Geschichte”, [1965], 18–59; Endre ZSINDELY, *Johannes von Müller und Ungarn*, Separatdruck aus Festschrift Karl Schib Heft 45/1968 der „Schaffhauser zur vaterländischen Geschichte”, 361–381.

9 REISINGER János, *Batsányi János ismeretlen verskéziratai*, ItK, 88(1984), 480–498; UŐ, *A Batsányi-kéziratok megtalálásáról*, Kortárs, 28(1984), 1010–1011.

10 A Szlovák Nemzeti Könyvtár gyűjteményébe került a jászóvári premontrei apátság kéziratos anyaga, amely számos Batsányi Jánoshoz és Baumberg Gabriellához kapcsolódó forrást tartalmaz. Az iratanyag részletes jellemzését lásd alább. A kéziratok jegyzéke: <http://www.snk.sk/?rhks-iv-jasov>.

11 Ernst Freiherr von Feuchtersleben an János Batsányi 12. 6. 1842. = Ernst Freiherr von FEUCHTERSLEBEN, *Sämtliche Werke und Briefe: Kritische Ausgabe*, 6/1, Hrsg. Hedwig HEGGER, bearb. Barbara OTTO, Wien,

ismert leveleken kívül szorványosan több magyar és külföldi levéltár, kéziratár további leveleket őriz, őrizhet. Mindemellett Batsányi János és Baumberg Gabriella a levelek és életrajzok alapján kirajzolódni látszó (magyar és nem magyar) kapcsolathálója újabb, eddig figyelmen kívül maradt személyek levelezésének vizsgálatát indokolja.

Jelen dolgozat arra tesz kísérletet, hogy összefoglalja, mi tudható Batsányi levelezésének, kézirat hagyatékának a szerző halála utáni történetéről, azok darabjai hol lelhetők fel ma, illetve: milyen lappangó források sejtethetők.

Az MTA Kézirattárában őrzött iratanyag

Magyarországon született, s pályája első szakaszában itt is működő, s később is leginkább Magyarországon és magyar nyelven publikáló szerzőről lévén szó, a szöveg-hagyaték összegyűjtését is magyar kutatók szorgalmazták elsőként a szerző halála után. Az eddig ismert leveleket összefoglaló táblázat¹² adatait elemezve kitűnik, hogy az Ilosvay Krisztinával, Kisfaludy Sándorral és Baróti Szabó Dáviddal váltott néhány levélen kívül Párizsba távozása után Batsányi majd csak Linzből (s innen sem rögtön odaköltözését követően, hanem néhány év elteltével, az 1820-as évek elején) kezd levelezést folytatni magyarországi levelezőpartnerekkel.¹³ Pontosabban ettől az időtől kezdve tudunk neki címzett levelekről. A válaszok a legtöbb esetben nem ismertek, így nehéz arról nyilatkozni, ki kezdeményezte a kapcsolatfelvételt. Az Akadémia 1843-ban kereste meg levélben Batsányit, amelyben értesítette levelező taggá jelöléséről. Batsányi nem válaszolt a megkeresésre, bár jelezte, hogy elért hozzá a levél. Visszajelzése nélkül fogadta tehát tagjai közé az Akadémia 1844 decemberében.¹⁴

Batsányi 1845. május 12-én, Linzben halt meg. Magyarországra csak két évvel később¹⁵ jutott el halálhíre a költőt meglátogatni szándékozó, ám immár későn érkező

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002 (Veröffentlichungen der Kommission für Literaturwissenschaft, 21), 178–179.

12 A leveleket összegyűjtő táblázat: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi.xlsx> (táblázat); http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi_lev.pdf (levéljegyzék).

13 Köröztetésének és elfogatásának hírére mindenki igyekezett megszakítani a kapcsolatot a „bélyeges emberrel.” BJÖM I, 243.

14 VISZOTA, *i. m.*, 170. Az Akadémia jelöléséről értesítő levelei: MTA Kt, M. Ir. Lev. 4^r 142. A levél kézhezvételéről: „Nachfrage-Schreiben” (Főtitkári iratok 1843. év. 57. sz.).

15 A leveleket összegyűjtő jegyzék adatai árulkodnak Batsányi magyarországi kapcsolati hálójának változásairól. Az egyes személyekkel váltott levelek évköreit vizsgálva feltűnik, hogy a levélváltások nagy része megszakadt a Batsányi életében nagy váltásokat hozó fordulóknak (a Martinovics-összeesküvés, Batsányi Párizsba távozása, majd Linzbe internálása) után. A jelenleg ismert levelek legalábbis erre utalnak. Magyarországi levelezőpartnerei közül ezek szerint Juranits Lászlóval levelezett a legtovább; az utolsó ismert levél 1840-ből való. Mindebből úgy tűnik, a többi kapcsolat vagy egy-egy ügyhöz, például kötetek kiadásához kötődött, vagy idővel lassan elhamvadt, esetleg a másik fél korábbi halála miatt szakadt meg. A magyarországi szerzőktől érkező levelek utolsó hulláma 1843–1844 tájára tehető, Batsányi akadémiai taggá választása kapcsán. Úgy tűnik tehát, utolsó éveire, noha idehaza számon tartották, megszűntek levelező kapcsolatai Magyarországgal. Lásd a levelekről készített táblázatot: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/aktualitasok.php>.

Toldy Ferenc által. Toldy – aki 1865-ös kötetével Batsányi első monográfiájának is tekinthető – maga nyilatkozik erről.¹⁶ Magyarországon 1847-ben két írás reagál a hírre, mindkettő az említett tollából. Az első maga az akadémiai gyászbeszéd, a másik szöveg az életrajzhoz kapcsolódik.¹⁷

A következő néhány év köztörténeti-politikatörténeti eseményei nem kínáltak kedvező hátteret a korábban politikai okokból internált szerző hagyatékának felderítéséhez. A már említett 1865-ös kötet megjelenéséig mindössze egy Batsányihoz kötődő közleményt említenek a bibliográfiák.¹⁸ Toldy egy rövid életrajzon és verseken kívül magyar nyelvű leveleket közöl, többségüket Batsányi írta Aranka Györgyhöz.¹⁹ A levelek felderítéséhez nyújtott segítségéért gróf Mikó Imrének mond köszönetet az előszóban,²⁰ aki mint az Erdélyi Múzeum Egyesület és a sepsiszentgyörgyi református kollégium megalapítója vélhetően Aranka leveleinek felkutatásában volt segítségére.²¹ Semmi jel nem utal arra, hogy Toldy ismerte volna Batsányi hagyatékát: a közölt levelek Batsányitól valók, s vélhetően a címzettek archívumából közölte azokat. Kötetével mindenestre ő hívta fel elsőként a figyelmet Batsányira, a Habsburg kormányzattal szembekerült költőre, húsz évvel annak halála után, a történetírásban „az önkényuralom korának”²² nevezett időszak utolsó éveiben. Talán nem minden alap nélkül való a feltételezés, hogy az éra első felében ilyen tárgyú könyvet provokatív vállalkozás lett volna megjelentetni.

A linzi iratanyagról beszámoló első híradások

Toldy kötete után újabb négy év telik el, míg a Századok²³ és a Vasárnapi Ujság hasábjain publikációk jelennek meg Batsányiról. A Vasárnapi Ujság 1869-ben életrajzi összefoglalóval nyitja a témával foglalkozó írásai sorát.²⁴ 1872 januárjában ugyanitt Szász Károly számol be az Akadémia január 2-ai üléséről, amelynek egyik témája Batsányi János Linzben maradt kéziratanyagát.²⁵ A cikk szerint Stessel József 1871

16 BACSÁNYI János *Köteményei válogatott prózai írásaival egyetemben*, kiad. TOLDY Ferencz, Pest, 1865, 6.

17 TOLDY Ferenc, *Életrajzi toldalék: Bacsányi János*, Az MTA Évkönyvei, 1845/1847, VIII, Első oszt., 90–91; Uő, *Gyászbeszéd Bacsányi János felett*, Magyar Académiai Értesítő, 1847/8, 226–232; Uő *Irodalmi beszédei*, Pozsony, 1847, 291–302.

18 KAZINCZY Gábor, *Batsányi János: Nyílt levél Toldy Ferenchez*, Új Magyar Múzeum, 2(1851/1852), I, 438–453.

19 Lásd a levelek jegyzékét: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/aktualitasok.php>.

20 „A nagyobb részt (III–XV) gróf Mikó Imre úr Ő Excellentiája kegyességének köszönöm.” BACSÁNYI *Köteményei*, i. m., VI.

21 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VIII, Bp., Hornyánszky Viktor, 1902, 1347–1357; RAJKA László, *A Bölcsész- és Nyelv- és Történettudományi Szakosztály története: 1860–1934 = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése 1859–1934*, szerk. GYÖRGY Lajos, Cluj-Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1937.

22 1849–1867. *Magyarország története a 19. században*, szerk. GERGELY András, Bp., Osiris, 2005, 279.

23 *Batsányi János könyvtára*, Száz, 3(1869), 278.

24 [Szász Károly], *Bacsányi János (1763–1845.)*, Vasárnapi Ujság, 16(1869)/51, 697–698.

25 [Szász Károly], *Bacsányi János hátrahagyott kéziratai (Az akadémia január 2-iki üléséből)*, Vasárnapi Ujság, 19(1872)/2, 18–19.

novemberében Bécsből levelben arról értesítette az Akadémiát, miszerint tudomására jutott, hogy a kéziratanyag vagy annak egy része Linzben van. Nem tartja kizártnak, hogy Batsányi adósságai fejében, mintegy zálogként kerültek a dokumentumok jelenlegi megőrzőjükhöz, s azt is megjegyzi, hogy az iratok másik részét Batsányi halála után a rendőrhatalóság lefoglalta, „s maig is a hatóság levéltárában lappang”.²⁶ E levele végén Stessel arról érdeklődik, kutasson-e tovább a szövegek után, s a megerősítő választ követően 1871. december 1-jén újabb beszámolót küld, amelyben már a hagyaték rendezéséről tudósít:

Linzben lakó honfitársunk, Káncz Zsigmond cs. kir. főbánya- és erdész-tanácsos ur, elhunyt nővére számára sirkeresztet rendelvén meg egy ottani kőfaragónál, ez alkalommal a Hafner nevű kőfaragó, ki Bacsányit személyesen ismerte volt s neki nagy tiszteleje és a szóban forgó egész iratcsomagnak tulajdonosa, Káncz urnak a gyűjteményről említést tevén, midőn ez érdekelve látszott lenni iránta, neki följánlotta, hogy az iratokat átnézés és rendezés végett átadni kész. Káncz ur ez ajánlatot örömmel fogadta s az iratokat tényleg magához vette s azok rendezését – tárgy és idősor szerint – meg is kezdette.²⁷

Stesseltől 1871. december 9-én érkezik a harmadik levél: arról ad hírt, hogyan jutottak az iratok Hafner birtokába:

Bacsányi halála után az elhunyt költő könyvei s iratai közül mind az, mit a rendőrség le nem foglalt (s mit foglalt le, ma még nem tudatik, csak annyi áll, hogy terjedelmes és sajtó alá készített kéziratok a most föltaláltak között nincsenek, holott hogy ilyenek is léteztek, mint alább látandjuk, bizonyosnak mondható) – bizonyos Haferl nevű boltos kezeibe jutott, valószínűleg némi követelések fejében, melyeket ő, az örökösök nélkül elhalt Bacsányi hagyatéka ellen támasztott, mely hagyaték azonban sokkal szegényesebb volt, mintsem hánytvetett rosz iratoknál értékesebb holmikkal elégithette volna ki magát belőle. Haferl az így örökölt könyveket, sőt az iratok egy részét is, olcsó áron elpredálta; úgy látszik, nem viseltetett Bacsányi iránt kellő kegyelettel, vagy nem volt sejtelve az örökség értékéről. Hafner kőfaragó Haferlrel ismeretségben levén s Bacsányi iránt nagyobb tisztelettel viseltetvén, a boltossal sajtáságos csere-szerződésre lépett. Sirkövet faragott s állított Bacsányinak, s fizetésül érette Bacsányiné miniatúr-arczképét és Bacsányi iratai s levelei egy részét nyerte. A többiekét később, valószínűleg pénzért szerezte meg, hadd forduljon rajtok valami a boltosnak is.²⁸

Stessel – bár saját bevallása szerint nem volt módja a teljes anyagot áttekinteni – a levél hátralévő részében ismerteti a hagyaték általa látott részét. Eszerint itt található Batsányi János és Baumberg Gabriella egymással váltott levelei, Baumberg Gabriella

26 Uo., 18.

27 Uo., 19.

28 Uo.

feljegyzései, egy nyolcsoros vers Batsányi kézírásával, Trattner egy levele, valamint egy hírlapokból álló gyűjtemény, a lapok szélén Batsányi megjegyzéseivel.²⁹

A Linzben meglett kéziratok léteéről és megőrződésük történetéről ez a közlemény tudósít nyomtatásban először, s válik majd egyszersmind a későbbi – elemeikben olykor egymásnak ellentmondó – ismertetőik alapjává. Stessel József személyéről nem tudunk meg többet a Vasárnapi Ujságból,³⁰ mint hogy „Bécsben lakó hazánkfia”,³¹ s személyesen ismerhette Kantz Zsigmondot, hiszen eredetiben látta a kéziratokat. Szerpe (e közleményből úgy tűnik) az Akadémia számára készített első értesítőik megírásában, illetve az iratok eddigi s majdani őrzői közti közvetlen kapcsolat megteremtésében merül ki; a továbbiakban háttérbe vonul, nem találkozunk többé a nevével. A levelei alapján készített beszámolóiból megismerhetjük a linzi hagyaték általa bemutatott történetének főszereplőit: Hafferlt, „a boltost”, Batsányi örökösét; Hafnert, a „köfaragót”, Batsányi barátját, akinek voltaképpen az iratok megőrződése köszönhető; s végül Kantz Zsigmondot, a hagyaték rendezőjét.

Tény, hogy az Akadémia Stessel ajánlatát elfogadva felvette a kapcsolatot Hafnerral és Kantz Zsigmonddal, amint az is, hogy 1872-ben kéziratok kerültek a Linzben megőrzött anyagból a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményébe. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 1872-es és 1873-as évfolyamaiban a hagyaték rendezőitől három vonatkozó levelet közölve ad hírt az eseményről.³²

Kantz Zsigmond azonban nemcsak Batsányi szövegeit küldte el, hanem saját feljegyzéseit, jegyzeteit is, amelyeket munkája során készített, továbbá azokat a magánleveleit, amelyeket ebben az időben írt. Az MTAK Kt RAL katalógusa utal a témában az Akadémiával váltott levelekre is. A linzi hagyaték vonatkozásában ezek a szövegek tekinthetők autentikus forrásnak. A bennük foglaltakat szembeesítve a későbbi írásokkal, mind az iratanyag összetételére, mind megőrzőik szerepére nézve torzításokra, tévedésekre bukkanhatunk, amelyek később, a hagyaték további részeinek felkutatása során is tévutakra vezethetnek.

A kéziratári anyagokat is átvizsgálva jóval nagyobb és gazdagabb forráscsoport tűnik elő, mint amilyenre a nyomtatott közlemények utalnak. 1871 novembere és 1875 szeptembere között összesen huszonnéggy vonatkozó levél gyűjthető össze, amelyek az alábbi időrendben követik egymást:

29 Uo.

30 Szinnyei szerint főpénztárnok a kismartoni Eszterházy-uradalomban. Egyéb életrajzi adatokat nem közöl. Történeti, helytörténeti dolgozatok köthetők a nevéhez. SZINNYEI József, *i. m.*, XIII, Bp., 1909, 37–38.

31 [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott...*, *i. m.*, 18.

32 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78; Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872; Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

1. 1871. november 21. Stessel József értesíti az Akadémiát Batsányi János kéziratainak felbukkanásáról³³
 2. 1871. november 28. Stessel József levele Kantz Lázárnak³⁴
 3. 1871. november 28. Kantz Lázár levele Kantz Zsigmondnak³⁵
 4. 1871. december 1. Stessel József levele a Magyar Tudományos Akadémiának³⁶
 5. 1871. december 9. Stessel József levele a Magyar Tudományos Akadémiának³⁷
 6. 1871. december 19. a Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak³⁸
 7. 1871. december 19. után Stessel József levele Kantz Zsigmondnak³⁹
 8. 1872. február 7. Kantz Zsigmond levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁴⁰
 9. 1872. február 7. Josef Hafner levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁴¹
 10. 1872. március 9. a Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak⁴²
 11. 1872. március 9. a Magyar Tudományos Akadémia levele Josef Hafnernek⁴³
 12. 1872 tavasza Kantz Zsigmond levélfogalmazványa Stessel Józsefnek⁴⁴
 13. 1872. április 15. Josef Hafner levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁴⁵
 14. 1872. július 3. a Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak⁴⁶
 15. 1872. szeptember 4. Kantz Zsigmond levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁴⁷
-
- 33 A levelet említő Vasárnapi Ujság nem ad pontos dátumot, tartalmi utalásai szerint vélhetően Stessel József az akadémia titkárának címzett, 1871. nov. 21-én kelt leveléről van szó. [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott... i. m.*, 18–19. Stessel József levele az MTA-nak (Bécs, 1871. nov. 21.), MTAK Kt, RAL 1089/1871.
 - 34 Stessel József levele Kantz Lázárnak (Bécs, 1871. nov. 28.), MTAK Kt, Ms 363/191. A levél leírása a borítólapon: „Stessel József levele megnevezetlenek.” A szöveg tartalmi utalásai alapján a címzett Kantz Lázár; lásd alább.
 - 35 Kantz Lázár levele Kantz Zsigmondnak (Bécs, 1871. nov. 28.), MTAK Kt, Ms 363/191.
 - 36 A levél létre a Vasárnapi Ujság 1872. januári száma utal: [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott... i. m.*, 18–19. Az MTAK Kt RAL iratai között ez a forrás ma már nem lelhető fel.
 - 37 A levél létre a Vasárnapi Ujság 1872. januári száma utal: [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott... i. m.*, 18–19. Az előbbihez hasonlóan az MTAK Kt RAL iratai között ma már ez a forrás sem lelhető fel.
 - 38 A Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak (Pest, 1871. dec. 19.), MTAK Kt, Ms 363/184.
 - 39 A levél nem került elő, csupán utalás található rá: Kantz Zsigmond levele a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának (Linz, 1872. febr. 7.), MTAK Kt, Ms 363/173. Eszerint Stessel továbbítja Kantzknak az Akadémia 1871. dec. 19-én kelt levelét.
 - 40 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), eredeti példány: MTAK Kt, RAL 1238/1872; fogalmazványa: MTAK Kt, Ms 363/173. E levél melléklete Josef Hafner azonos napon kelt levele.
 - 41 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78, kéziratban Kantz írásával: MTAK Kt, Ms 362/125/1–3.
 - 42 A Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak (Pest, 1872. márc. 9.), MTAK Kt, Ms 363/185. Magyar nyelvű levél, melléklete: levél Josef Hafnernek; fogalmazványa: MTAK Kt, 1427/1872.
 - 43 A Magyar Tudományos Akadémia levele Josef Hafnernek (Pest, 1872. márc. 9.), MTAK Kt, Ms 363/186.
 - 44 Kantz Zsigmond levélfogalmazványa Stessel Józsefnek, keltezetlen, hozzávetőleges keletkezési idejére lehet csak következtetni. MTAK Kt, Ms 362/212.
 - 45 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. ápr. 15.), MTAK Kt, RAL 1287/1872. Másolata Kantz Zsigmond kézírásával: MTAK Kt, Ms 362/126.
 - 46 A Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak (Pest, 1872. júl. 3.), MTAK Kt, Ms 363/183, MTAK Kt, RAL 648/1872.
 - 47 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

16. 1872. november 12. Carl Freytag levele Kantz Zsigmondnak⁴⁸
17. 1872. november 28. Kantz Zsigmond levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁴⁹
18. 1872. november 28. Kantz Zsigmond levele Pulszky Ferencnek⁵⁰
19. 1872. december 5. Kantz Zsigmond levele Knauz Nándornak⁵¹
20. 1873. április 21. levélfogalmazvány az Akadémia I. osztályának titkára számára⁵²
21. 1873. május 6. a Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak⁵³
22. 1873. június 24. Kantz Zsigmond levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁵⁴
23. 1874. december 30. Balogh Antal levele Kantz Zsigmondnak⁵⁵
24. 1875. szeptember 22. Josef Hafner levele a Magyar Tudományos Akadémiának⁵⁶

Annak a történetnek a kereteit, amely Batsányi János Linzben maradt kéziratának sorsát mondja el, e levelek adják.

„Die Briefe dieser beiden edlen Seelen bleiben mir unvergeßlich.”⁵⁷
Kantz Zsigmond és Batsányi János

Batsányi János és Baumberg Gabriella Linzben maradt iratait Kantz Zsigmond rendezte, s küldte több részletben Pestre. Nevével nem találkozunk lexikonokban, csupán levelei és az Akadémiára került jegyzetei árulkodnak róla. A Kantz család Magyarországról származik,⁵⁸ nemességet az 1770-es években szerzett.⁵⁹ Rokonságban állt a Batthyány család pinkafői grófi ágával.⁶⁰ Kantz Zsigmond édesapja, Kantz József 1784-től a Magyar Királyi Helytartótanács szolgálatában állt, előbb mint iktatótiszt, utóbb

48 Carl Freytag levele Kantz Zsigmondnak (München, 1872. nov. 12.), MTAK Kt, K751/60.

49 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

50 Kantz Zsigmond levele Pulszky Ferencnek (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTAK Kt, RAL 1391/1872.

51 Kantz Zsigmond levele Knauz Nándornak (Salzburg, 1872. dec. 5.), MTAK Kt, Ms 363/174. A levél borítója szerint a címzett „egy főpap”. A levél tartalmi utalásai alapján a címzett Knauz Nándor.

52 Levélfogalmazvány a Magyar Tudományos Akadémia I. osztálya titkárának (Pest, 1873. ápr. 21.), MTAK Kt, RAL 1276/1873.

53 A Magyar Tudományos Akadémia levele Kantz Zsigmondnak (Pest, 1873. máj. 6.), eredeti példány: MTAK Kt, Ms 363/182, fogalmazvány: MTAK Kt, RAL 427/1873.

54 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1873. jún. 24.), MTAK Kt, RAL 592/1873.

55 Balogh Antal levele Kantz Zsigmondnak (Bp., 1874. dec. 30.), MTAK Kt, Ms 363/178.

56 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1875. szept. 22.), MTAK Kt, RAL 873/1875.

57 „E két nemes lélek levelei feledhetetlenek maradnak számomra.” Kantz Zsigmond levele Knauz Nándornak (Salzburg, 1872. dec. 5.), MTAK Kt, Ms 363/174.

58 A családnév több változatban bukkan fel: Kancz, Káncz, Kantz, Kántz, Kautz, Kanz. A dolgozat a Kantz írásmódot követi.

59 NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, Pest, 1860, VI, 62; KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, Bp., 1913, V, 342.

60 *Verzeichniss der in dem Stammbaume der fürstlichen und gräflichen Familie v. Batthyány vorkommenden Familienmitglieder (sammt biographischen Daten)*, Wien, 1896, 34.

mint fogalmazó, végül mint titkár.⁶¹ 1837-ben halt meg Budán.⁶² Kantz életrajzi adataira nézvést kevés támpont akad: 1872. szeptember 4-én kelt levelében említi életkorát – 75 éves –, tehát 1797 körül születhetett;⁶³ halálának éve 1875.⁶⁴ Budáról 1842 táján kerülhetett Bécsbe,⁶⁵ távozásának okát lényegében homályban hagyja: „végzetes családi viszonyok miatt, saját döntésből száműztem a hazámból”.⁶⁶ Az 1870-es években Salzburgban élt nyugalmazott máramarosi bánya- és erdészeti főtanácsosként. Írásából kiderül, hogy mind magyar barátaival, mind családtagjaival kapcsolatban maradt, mi több: a magyar politikai helyzet alakulását is nyomon követte.⁶⁷ Két testvéréről lelhetőek fel adatok,⁶⁸ s valamiképpen mindketten hozzájárultak Batsányi kézírathagyatékának ismertté válásához. Öccse, Kantz Lázár esztergomi kanonok.⁶⁹ Húga⁷⁰ a királyi helytartótanácsi titkár, rákosi Boros János⁷¹ özvegye, Boros (született Kantz) Mária,⁷² akinek gyógyíttatása miatt 1871 júniusában Linzbe érkezett.⁷³ A kezelés nem hozott gyógyulást, Kantz 1871 novemberében a sírkő elkészíttetését intézve ismerkedik meg Josef Hafnerral, aki ez idő tájt kőfaragóként működött. Hafner megtudván, hogy Kantz magyar, felfedte előtte, hogy egy magyar költő, Batsányi János iratait őrzi. Kantz elkérte a kéziratokat, átnézte, rendszerezte, majd több részletben elküldte az Akadémiának. Vélhetően rögtön tisztában volt a felfedezés jelentőségével, amely nem

61 EMBER Győző, *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*, Bp., M. Kir. Országos Levéltár, 1940, 206, 210, 218; FALLENBÜCHL Zoltán, *A hivatalnokság története 1790–1815: Adattár 2: Magyar Királyi Helytartótanács: Consilium Regium Locumtenentiale: 1790–1815*, [Bp.], OSZK, 1987–1994, 183–184.

62 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

63 *Uo.*; MTA Értesítője, 7(1873), 66–69.

64 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1875. szept. 22.), MTAK Kt, RAL 873/1875.

65 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), *i. m.*

66 „[...] ich sei wegen fatalen Familien-Verhältnissen durch eigenen Entschluss aus meiner Heimat verbannt”. *Uo.*, MTA Értesítője, 7(1873), 66.

67 *Uo.*, ill. Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

68 Kantz Zsigmond számos családjára vonatkozó forrást mellékelte Batsányi beküldött szövegeihez. Ezek között található néhány családtagoktól származó magánlevelet, valamint olyan Kantz Zsigmond készítette vázlatos feljegyzéseket, amelyek a rokonok neveit és születési, olykor halálozási dátumaikat is tartalmazzák. Vélhetően saját használatra készíthette az összefoglalókat, hiszen a rokonsági fokokat nem tüntette fel. A források Batsányi János kéziratosa hagyatékának anyagai között, a következő jelzeten találhatók: MTAK Kt, Ms 362; MTAK Kt, Ms 363.

69 *Kantz Lázár* (Buda, 1811. jan. 25.–Esztergom, 1881. márc. 14.) = *Magyar katolikus lexikon*, szerk. VICZIÁN János, Bp., Szent István Társulat, 2001, VI, 137; KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom, 1900, 473–474.

70 Egy Boros Jánostól fennmaradt feljegyzés szerint Kantz Mária 1802. jan. 5-én született. Lásd: *Zum angenehmen Nutzen der Nachkommenschaft*, MTAK Kt, Ms 362/211.

71 NAGY Iván, *i. m.*, Pótlék-kötet, Pest, 1868, 153–154; KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, Bp., 1911, II, 368–370.

72 Boros János gyászjelentése: MTAK Kt, Ms 363/162. A Boros János és Kantz Mária gyermekeire vonatkozó adatokat lásd: *Zum angenehmen Nutzen der Nachkommenschaft*, MTAK Kt, Ms 362/211.

73 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 67, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

is maradt sokáig titokban. A Bécsben élő Stessel Józseffel gyakorlatilag azonnal eljuttott az információ, s először ő továbbította a hírt az Akadémiának: a Vasárnap Ujság közlése szerint még ugyanabban a hónapban, 1871. november 21-én tette meg írásban a bejelentést,⁷⁴ december elején pedig már Linzben volt, s a helyszínről tudósított személyes benyomásai és Kantz beszámolóai alapján.⁷⁵ Kantz Zsigmond Akadémiára eljuttatott feljegyzései között található egy dokumentum, amely fényt derít a körülményre, amely e gyorsaságot magyarázza. Stessel József Bécsben, 1871. november 28-án kelt leveléről van szó.⁷⁶ A levélen két kéz írása olvasható. A rectón Stessel József aláírással ellátott, tintával írt szövege látható. A megszólítás – „Eu[er] Wohlgeboren!” – nem tartalmazza a címzett nevét. A szöveg beszámol arról, hogy a levél írója választ kapott az Akadémiától: „Kanz úr” nagy szolgálatot tenne a magyar irodalom javára, ha átengedné az iratokat az Akadémiának.⁷⁷ Érdeklődik azok minőségéről és meg kellene tudni további szándékairól is. A lap versóján ceruzával írt, sietősen⁷⁸ papírra vetett sorok indulnak, amelyek a recto felső harmadában, Stessel írása fölött fejeződnek be. A keltezés Stessel levelével megegyező.⁷⁹ A megszólítás – „Lieber Bruder!” – ebben az esetben sem tartalmaz nevet. A levél írója megkéri a címzettet, hogy írjon egy levelet Stesselnek – amit majd ő továbbít neki –, amelyben kifejezi szándékát: hajlandó átadni Batsányi kéziratait az Akadémiának. Szóvá teszi Stessel túlzott igyekezetét: „Nem tudom, helyesled-e [Stessel] érdeklődését az Akadémia legfontosabb tagjainak asszonyainál. De hát már megesett. Látod, mennyire ünnepezt Bacsányi még halála után is.”⁸⁰ Aggodalmának utóiratban is hangot ad: „Ne légy dühös, ha a dolog nincs inyedre, csak közvetve vagyok hibás benne.”⁸¹

E két levél tartalmi összefüggései arra utalnak, hogy Stessel levelének címzettje Kantz Lázár, Zsigmond öccse. Írásában utal arra, hogy jól ismeri Stesselt. A kéziratok felbukkanásának híre tehát e két személy közvetítésével ért el Magyarországra. Kantz Lázár a háttérben a későbbiekben is figyelemmel kíséri a kéziratok sorsának alakulását, s vélhetően neki köszönhetően két másik esztergomi kanonoknak, Schirgl Andrásnak és Knauz Nándornak ugyancsak közeli ismeretei lehettek arról.⁸²

Ilyen módon teremtődött meg az összeköttetés Linz és Pest között 1871 végén. A Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának 1872. február 19-i ülésén elhangzott, Pest-

74 [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott... i. m.*, 18–19. A levél jelzete: MTAK Kt, RAL 1089/1871.

75 *Uo.*

76 MTAK Kt, Ms 363/191.

77 „H. v. Kanz würde der ung. Literatur einen grossen Dienst und eine besondere Gefälligkeit erweisen, falls er geneigt wäre die Schriften der Academie zu überlassen.” MTAK Kt, Ms 363/191.

78 „[...] nur eile”, *Uo.*

79 „W[ien]. den 28/71.” *Uo.*

80 „Ich weiß nicht, ob Dir seine Anfrage der Frauen der gewichtigsten Mitglieder der Academie recht ist?” *Uo.*

81 „Sei nicht böse, wen[n] Dir die Sache nicht recht ist, ich bin nur indirect daran Schuld.” *Uo.* Lásd A „bélyeges ember” című alfejezetet.

82 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872; KOLLÁNYI, *i. m.*, 469–470, 500–502; Kantz Zsigmond levele Knauz Nándornak (Salzburg, 1872. dec. 5.), MTAK Kt, Ms 363/174.

ről „a Bacsányi-féle irodalmi hagyaték felfedezése tárgyában” köszönő levelet intéztek Kantzhoz, amelyre maga 1872. február 7-én válaszolt egyelőre röviden, mellékelvén a hagyaték eddigi megőrzőjének, Josef Hafnernek levelét, ez meg is jelent a Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjében.⁸³ Értékes forrás került ilyen módon nyilvánosságra, amely nemcsak arról nyilatkozik, hogyan jutott Hafner birtokába az iratanyag, hanem arról is vall, mit látott a szemtanú, a Batsányihoz tudomásunk szerint – feleségén kívül – ekkoriban legközelebb álló személy a Linzben töltött napokból. A Batsányitól megtudott (vagy amint később kiderül: általa elhallgatott) részletek pedig jelzik, milyen magatartási stratégiát választott a kormányzattal élete folyamán többször összeütközésbe került, végül politikai okokból internált literátor.

Josef Hafner 1818-ban ismerkedett meg Batsányi Jánossal és Baumberg Gabriellával a házaspár régi ismerőse, a levelezésben is gyakran említett Vinzenz Georg Kininger közvetítésével.⁸⁴ Hafner a bécsi képzőművészeti akadémián Kininger tanítványa volt,⁸⁵ s a költővel egészen annak haláláig szoros kapcsolatban állt. Megtudjuk, hogy Batsányi – talán a maga, talán Hafner védelmében – szűkszavú volt múltját illetően. Hafner tud arról, hogy barátja száműzött, ennek okairól azonban Kantz világosítja fel.⁸⁶ Nemcsak a múltbeli megpróbáltatásokról nem volt fogalma, hanem saját bevallása szerint az a körülmény is rejtve maradt előtte, hogy – amint maga fogalmaz – Batsányinak „Linzben is el kellett tűrnie a nyomozás kínjait”.⁸⁷ A házaspár linzi kapcsolatairól röviden, mindössze egy mondatban szól: „Mindkét hitvest szívesen látták az akkori Lamberg hercegek házában, ha Batsányi a sétán mutatkozott, mindig körülvette az itteni elit.”⁸⁸

83 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78.

84 *Uo.*

85 „Josef Hafner (1799–1891) valójában miniatürfestő, rézmetsző és litográfus volt, a bécsi képzőművészeti akadémián Kininger tanítványa. Ha szobrász lett volna, ahogy eddig állították, ez utóbbi adat nehezen lett volna megmagyarázható, mivel Kininger a mezzotinto technikát tanította, ezt pedig szobrászoknak nem kellett tanulniuk. Vö.: Thieme–Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler. XV. köt. Lpz. 1922. 499.” Rózsa György, *Batsányi János képmásai* = BJÖM II, 634.

86 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

87 „[...] dass er zu Linz auch Untersuchungs-Qualen erdulden musste”. *Uo.*, MTA Értesítője, 6(1872)/4, 76.

88 „Beide Gatten waren im Hause des derzeit lebenden Fürsten Lamberg gerne gesehen, wenn Batsányi sich auf der Promenade zeigte, war er immer von der hiesigen Elite der Bewohner umgeben.” *Uo.*, MTA Értesítője, 6(1872)/4, 76–77. Batsányi János és Baumberg Gabriella linzi kapcsolathálójára vonatkozóan egyelőre kevés forrás ismert. Mindazonáltal Kantz Zsigmond feljegyzései érdekes adalékokra hívják fel a figyelmet, ő ugyanis – felhasználva a források ismeretéből adódó tudását – életrajzi összefoglalókat készített Batsányiról (MTAK Kt, Ms 363/164–168; MTAK Kt, Ms 10. 218/7; MTAK Kt, Ms 10. 218/8) és Baumberg Gabrielláról (MTAK Kt, Ms 362/113; MTAK Kt, Ms 362/114; MTAK Kt, Ms 362/115). Utóbbit választja tárgyául az *Eine deutsche Dichterin im ungarischen Pantheon* (Német költőnő a magyar panteonban) címet viselő szöveg is, amely négy nyomtatott (MTAK Kt, Ms 362/111–112; K 751/2/59; MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^r 142) és egy kéziratos példányban maradt fenn (MTAK Kt, Ms 10. 218/6). A nyomtatott szöveget rövid terjedelme miatt nem kötötték be, zöld borító fedi. Létrejöttének történetét maga Kantz meséli el *Zum grünen Heft gehörig* (‘A zöld füzethez tartozik’) című írásában. Ez a szöveg három változatban maradt fenn a következő jelzeteken: MTAK Kt Ms 363/169/1, MTAK Kt, Ms 363/170/1, MTAK Kt, 363/171/1. Az elsőként említett, s az utóbb felsorolt másik két írás között komoly eltérés mutatkozik. Mindhárom szöveg azzal indokolja a „zöld füzet” megszületését,

Hafner leírásában a linzi életkörülmények bemutatása során igen hangsúlyos szerepet kapnak a szűkös anyagi lehetőségek, amelyek végül a kéziratok hagyományozódását is érintik. Batsányi fő bevételi forrása, a Párizsból kapott nyugdíj az utolsó években vélhetően a Batsányi pénzügyeit kezelő Hafferlhoz érkezett,⁸⁹ aki ezen a tevékenységén túl esetenként hitelezett is a költőnek, aki (adósságait törlesztendő) őt teszi meg általános örökösévé.⁹⁰ Ő volt a haldokló Batsányi mellett, s az örököst is ő értesítette a halálesetről. Az események következő epizódja több tekintetben is lényeges. Egyfelől megtudjuk, hogyan került a hagyaték kéziratokból álló része Hafnerhoz; másfelől Hafner leírásából közvetve értesülünk a linzi évek másik egykorú szemtanújának az internált Batsányihoz fűződő attitűdjéről.

Hafferl – nagyon félnék ember lévén – felemelt kezekkel kért engem: vegye csak gyorsan a papírokat, kéziratokat, a leveleket: mindent, ami az íróasztal körül hever, mindent kutasson át, hogy semmi ne maradjon hátra, Isten tudja, mit írt. Nem akarom, hogy bármit is találjanak itt, ha jön a zárolás⁹¹ a rendőrséggel, és hogy [úgy higgyék]

hogymintán fény derült a kéziratok létezésére, számos újság félrevezető mendemondákat közölt Batsányiról fogsága, Bécsből való távozása és felesége hátrahagyása kapcsán. A szóban forgó füzet vállalja magára, hogy ezeket a tévedéseket tisztázza. Az első szövegváltozat szerint Josef Hafner hívta fel a figyelmet erre a körülményre, s ő ösztönözte a munka létrejöttét. A másik két változatban más név bukkan fel: Anton Tuczek, linzi helytartótanácsi tanácsos, aki ebben az időben a Linzer Zeitung szerkesztője. E variánsok szerint ő kéri fel Kantzt lapja számára a cikk megírására. Tuczek személyes motivációja is érthetővé válik; kiderül ugyanis, hogy személyesen ismerte Batsányit, aki édesapja barátja volt. Tuczek és nem Hafner nevét említi Kantz Stesselnek szóló levélfogalmazványja is: MTAK Kt, Ms 362/212. Tuczek személyéről Batsányi vonatkozásában nem találni adatot a Magyarországon elérhető szakirodalomban. Annyi azonban tény, hogy a Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins 1856-os kötete a címben említett felső-ausztriai egyesület tagjai között mind Josef Hafner, mind Anton Tuczek nevét felsorolja. Ha hihetünk Hafner leírásának, miszerint Batsányi Linzben beilleszkedett a helyi szellemi elit körébe, a linzi kapcsolatháló tekintetében indokoltnak tűnik a fenti évkönyv évfolyamainak és a tagok listájának további tüzetes vizsgálata. Az évkönyv egyes évfolyamai online elérhetők: <http://www.landesmuseum.at/datenbanken/digilit/?litnr=28485>, http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/JOM_16_0030-0031.pdf. Batsányi linzi köréhez adalékokkal szolgál továbbá: Freidrich BERGER, *János und Gabriele Batsányi: Ein Dichterpaa im linzer Exil*, Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins, 1995/1, 205–245.

89 Anton Karl Hafferl Batsányi halála után lépéseket tett annak érdekében, hogy örököséként felvehesse a Batsányi Jánost állítása szerint megillető hátramaradt nyugdíját. Apponyi György levelet vált ez ügyben a francia hatóságokkal, s 1847. ápr. 20-án értesíti Hafferlt, hogy kezdeményezését elutasították. A levelek jelzete: MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4° 142. Hafferl követeléseiről szól Kantz Zsigmond is egyik jegyzetében: *Die Lebens-Ereignisse des Batsányi*, MTAK Kt, Ms 10. 218/8.

90 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78. Vö. *Batsányi János végrendelete*, MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4° 142.

91 Speer; vélhetően a *Sperre* 'zárolás, lezárás' szó elírása. A gyakorlatra utal, amelynek során a hatóságok az elhunyt hagyatékát hivatalos pecséttel látják el, és törvényes védelem alá helyezik. „Die Sperre ist jene gerichtliche Handlung, wodurch die Verlassenschaft eines Verstorbenen mittelst Aufdrückung des Amtsigels unter besonderen gerichtlichen Schutz gesetzt wird.” Joachim FÜGER, *Das adeliche Richteramt, oder das gerichtliche Verfahren außer Streitfachen in den deutschen Staaten der österreichischen Monarchie*, Erster Teil, Vierte Auflage, Wien, 1830, 50.

egy olyan emberrel állok kapcsolatban, akit az államra veszélyesnek tartanak; hátha mégis kormányellenes írományokat tartott itt.

Hazafutottam, hoztam az embereimet, összepakoltam olyan gyorsan, ahogy az lehetséges mindent, ami írást és teleírt könyvet az íróasztalnál találtam, minden újságot is, ahol néhány jegyzést láttam, némelyeket vörös ceruzával jelölve; sok száz darab levelet és kis cédulát a fiókból, mindent magamhoz vettem, az írásokból semmi nem maradt hátra. Kosarakba pakolva két óra leforgása alatt mindent a lakásomba vittem, és Hafferl kereskedő, mint örökös, ezután megnyugodva megtette a bejelentést, hogy a számomra felejthetetlen, jó, nemes Batsányi meghalt.⁹²

A vizsgált forrás a levelezés tekintetében további alapvető tudnivalókról, így a hagyatéék összetételéről is faggatható. A linzi hagyatéékot eszerint egyrészt a Hafferlhoz került, majd általa az adósságot törlesztendő elárverezett ingóságok, másrészt Batsányi könyvtára, harmadrészt Batsányi János és Baumberg Gabriella kéziratái, valamint a fellelt újságok példányai alkották. Az örökség elemeiről szólván kézenfekvőnek látszik a végrendeletet is szemügyre venni,⁹³ amely ebben a tekintetben kontrollforrásnak tekinthető. Az összevetésből kitűnik, hogy Hafnernek voltak ugyan ismeretei a végrendelet tartalmáról, értesülései azonban pontatlanok. Rögtön szembeötlik, hogy a könyvtárról emlékeztén arról tájékoztat, hogy az a végakarat szerint az Akadémiára szállt. Batsányi azonban egyértelműen rendelkezik: „Könyvtáramat tehát a gróf Széchenyi Ferenc alapította pesti Nemzeti Múzeumra hagyományozom.”⁹⁴ A költő könyvtáráról szólván úgy tűnik, a kritikái kiadás is átveszi Hafner verzióját, s tévesen jelöli meg az új lelőhelyet.⁹⁵ Úgy tűnik, hiszen az első kötet két egymást követő bekezdésében egymásnak ellentmondó információkat közöl: előbb arról ír, hogy az Akadémia I. osztályának 1872. június 3-i jegyzéke szerint „az Akadémia átveszi B. és neje hátrahagyott iratait, könyveit, hírlapjait, pontos jegyzék mellett”, majd alább az OSZK-ban őrzött források ismertetése során állítja, hogy „Ide került a költő linzi könyvtára, amelynek köteteiből több kéziratto-

92 „Hafferl, ein sehr furchtsammer Mensch, bat mich mit aufgehobenen Händen: nehmen Sie nur schnell alle Papiere, Manuscripte, die Briefe, alles was beim Schreibtisch herumliegt, suchen Sie alles durch, dass nichts zurückbleibt, weiss Gott was er geschrieben hat, ich möchte nicht wenn die Speer mit Polizei kommt, dass man etwas findet, und dass ich, mit einem Menschen, welchen man staatsgefährlich halt, in Verband stehe; wenn er doch Regierungsfeindliche Aufsätze liegen hätte. Ich lief nach Hause, holte meine Leute, packte so schnell als möglich alles, was ich an Schriften und beschriebenen Büchern beim Schreibtisch fand, sogar alle Zeitungen wo ich einige Marquen sah, manche mint Röthel bezeichnet, viele hundert Stücke Briefe und kleine Zetteln aus der Schublade, alles nahm ich, nichts blieb an Schriften zurück, gepackt in Körbe habe ich alles binnen 2 Stunden in meine Wohnung gebracht, und Kaufmann Hafferl, als Erbe, hat dann beruhigt die Anzeige gemacht, dass der mir unvergessliche gute edle Batsányi gestorben sei.” Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 75–76.

93 *Batsányi János végrendelete*, MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^r 142.

94 „Mein Bibliothek vermache ich denn vom Grafen Franz Széchenyi gestifteter ungarischer National Museum in Pesth”. *Uo.* (A példányok ma is fellelhetők az OSZK állományában.)

95 A hagyatéékot említő újabb tanulmányok a kritikái kiadás közlésére támaszkodnak. F. CSANAK Dóra, *Kéziratok hagyatékok az Akadémiai Könyvtárban*, MKsz, 116(2000), 331–333.

redék s számos igen értékes bejegyzés került elő.⁹⁶ A Batsányi János' Poétai Munkái 1980-as facsimile kiadáshoz írt bevezető tanulmányba már csupán az első – Hafner verziójával megegyező – adat kerül át.⁹⁷ E következetlenség aztán továbbgyűrűzik, s nyoma még Wolfram Seidler 1994-es tanulmányában is felbukkan: „Összes iratát hitelezőjére, egy Hafferl nevű férfirra hagyta (a könyvtár kivételével, amelyet a Magyar Tudományos Akadémiának szánt) [...]”.⁹⁸

Kantz tudósításaiból derül ki az a körülmény is, hogy Hafnerhoz nemcsak kéziratok kerültek, hanem Baumberg Gabriella portréja is.⁹⁹ Akkor szól erről, amikor leírja, hogy a festményről fotográfiákat készíttetett, s ezeket eljuttatta az Akadémiának. Arra a kérdésre viszont nem ad választ, hogy a mű visszakerült-e Hafnerhoz, vagy Kantznál maradt.¹⁰⁰

Nemcsak a portré említése utal arra, hogy valójában nem tudni, pontosan milyen anyag került Hafnerhoz Batsányi halála után, sőt: mi az, amit 26 év múltán Kantz ebből látott, hanem Stessel korábban már idézett megjegyzése is. Azaz: Hafferl a kéziratok és könyvek egy részét „elprédálta”, mielőtt még azok Hafnerhoz kerültek volna.¹⁰¹ Stessel nem hivatkozik, így nem ellenőrizhető.¹⁰² Utalása viszont annak ellenére is kérdéseket ébreszt, hogy a hagyaték rendszerezői az általa említett körülményről nem szólnak.

A fenti példák jól mutatják, hogy már az autentikusnak tekintett források is egymásnak ellentmondó állításokat örökítenek meg a linzi anyag kapcsán, demonstrálják továbbá, hogy a recepció esetenként nem érzékeli az eltéréseket, s így téves adatokat vesz át. A tetten ért bizonytalanságokat újabbakkal gyarapítja Kantz közreműködése. Az 1872 tavaszára rendszerezett anyagot ugyanis nem egyszerre küldte be. Batsányi irataiból az első küldeményt 1872. április 20-án indította útnak Linzből.¹⁰³ Az első csomagból elkülönített 623 darab feljegyzést – Batsányi néhány soros mottóit, idézeteit,

96 BJÖM I, 244–245.

97 KERESZTURY Dezső, *Batsányi János költői munkáinak kiadástörténete*, Bp., Akadémiai–Magyar Helikon, 1980, 2.

98 „Er hinterließ seinem Gläubiger, einem Mann Namens Hafferl, seine sämtlichen Papiere (mit Ausnahme der Bibliothek, die für die Ungarische Akademie der Wissenschaften bestimmt war)”. Wolfram SEIDLER, *Gabriele Baumberg (1766–1839), ihr Nachlaß in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften = Ex libris manuscriptis: Quellen, Editionen, Untersuchungen zur österreichischen und ungarischen Geistesgeschichte*, Hrsgg. István NÉMETH, András VIZKELETY, Bp.–Wien, Akadémiai–Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1994, 79.

99 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872; Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

100 Vö. Horváth Balázs utalásaival.

101 [Szász], *Bacsányi János hátrahagyott... i. m.*, 18.

102 Stessel József Vasárnapi Ujság említette három levele közül az MTAK Kt RAL anyagai között ma már csak egy hozzáférhető: Stessel József levele az MTA-nak (Bécs, 1871. nov. 21.), MTAK Kt, RAL 1089/1871. A katalóguscédulák két másik – ma már nem elérhető – levél léte és tartalmára utalnak: MTAK Kt, RAL 1507/1871. „Stessel József egy Bacsányi arcképről”; MTAK Kt, RAL 1271/1872. „Stessel József írja Bécsből, hogy Hafferl kőfaragó nehéz helyzetet támaszt a Bacsányi iratok átadása körül”.

103 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), *i. m.*, MTA Értesítője, 7(1873), 66–69.

búcsúzását a szülőföldtől, hogy szándéka szerint részben sokszorosítsa, részben egy díszes albumba helyezze el őket.¹⁰⁴ Ezen kívül elkérte a Hafner tulajdonában lévő, már említett olajfestményt is, restauráltatta, majd az erről készített másolatokat is elküldte. A második küldeményhez mellékelte 1872. november 28-i levelét.¹⁰⁵ Nem szól azonban arról, hogy maradtak-e még nála források.

Ahogy a hagyaték napvilágra kerüléséről, úgy három további lapszámában annak Magyarországra küldéséről is beszámol a Vasárnapi Ujság. A korábbi tudósítások szerzője, Szász Károly *Bacsányi Jánosné (1766–1839)* címmel az 1872. június 23-i szám címlapján közölt cikket Baumberg Gabrielláról.¹⁰⁶ A Füger festette portré után készített illusztrációról szólván említi a cikkíró:

Bacsányi Jánosné, született Baumberg Gabriela bécsi költőnő ez, kinek arczképét, irodalmi hagyományait, levelezéseit közelebről Kancz és Hafner urak nemes fáradozásából s szíves áldozatkészségéből nyerte meg az összes Bacsányi-iratokkal együtt akadémiánk. Ez iratok mellett az említett ajándékozó urak, kik a rég elhunyt költő pár levelezéseit s egész hagyatékát át meg át tanulmányozták, két életrajzi vázlatot is adtak, egy terjedelmesebbet Bacsányiról s egy kisebbet nejének férjhez menetele előtti életéről, midőn aztán saját életfolyama férjébe olvadt.¹⁰⁷

Ugyanebben a számban a 304. lapon még egy írást közöl Szász Károly „-á – r” monogrammal szignózva *A Bacsányi-pár sirja Linzben* címmel. Beszámol Toldy 1847-es látogatásáról, majd ismerteti a sírfeliratokat.¹⁰⁸

A Vasárnapi Ujság két további számában foglalkozik a Linzben talált forrásokkal, pontosabban fogalmazva: a Linzben talált, és Kantz Zsigmond által látott, majd Magyarországra eljuttatott forrásokkal (!). 1873. február 23-án rövid híradás tudatja az olvasókkal: megérkezett az Akadémiára a hagyaték utolsó részlete is.¹⁰⁹ 1873. május 4-én a Batsányi-hagyaték sorsáról szóló tudósítások zárásaként az Akadémia haláljáról kapunk hírt: „Kantz Zsigmond urnak, a Bacsányi hátrahagyott munkái ernyedetlen buzgalmu összegyűjtőjének az akadémia emlékül Márk krónikájának egy diszkötésü példányát fogja ajándékba küldeni.”¹¹⁰

Ezek a cikkek tehát már Batsányi János és Baumberg Gabriella teljes kézírathagyatékának és portréik megküldéséről szólnak. Úgy tűnik, a Batsányi-recepció e híradásokból tájékozódik, s úgy tartja, 1872-ben valamennyi anyag megérkezett Linzből, illetve Salzburgból. Ennél tovább a kritikai kiadás sem megy, a linzi anyag mellett viszont megemlíti a Batsányi-kéziratok két másik csoportját: a Kazinczy Ferenc iratai

104 MTAK Kt, K 751/1–2.

105 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

106 [Szász Károly], *Bacsányi Jánosné (1766–1839)*, Vasárnapi Ujság, 19(1872)/25, 301–302.

107 *Uo.*, 301.

108 [Szász Károly], *A Bacsányi-pár sirja Linzben*, Vasárnapi Ujság, 19(1872)/25, 304.

109 (*Ajándék az akadémia részére*), Vasárnapi Ujság, 20(1873)/8, 98.

110 Vasárnapi Ujság, 20(1873)/18, 217. Vö. Kantz levele: MTAK Kt, Ms 362/122–128.

között találhatóakat, valamint azokat, amelyek a Kisfaludy Társaság Ereklyetárával a kéziratárba került Kisfaludy-iratok között lelhetők fel.¹¹¹

1872-ben azonban nem az utolsó Batsányira vonatkozó küldemény érkezett az Akadémia címére. A Magyar Könyvszemle 1883-ban és 1891-ben a kéziratár gyarapodásairól szólván arról számol be, hogy Kantz Zsigmond az 1872-ban átadott anyagokon túl 1882 és 1883 folyamán újabbakat küldött be.¹¹² Ez az adat két vonatkozásban is elgondolkodtató: egyfelől cáfolja, hogy 1872-ben valamennyi kéziratot beküldte volna, másfelől az újabb közleményekben emlegetett Kantz Zsigmond nem lehet azonos a hagyaték rendezőjével, hiszen ő 1875-ben meghalt.¹¹³ Ezek a közlemények csupán az újabb küldemények létét rögzítik, s nem biztosítanak arról, hogy Salzburgból immár valamennyi forrás ideért.

Összegezve a linzi iratanyagról eddig elmondottakat: a hagyaték őrzőjének és rendezőjének leveleit, valamint az iratok felfedezésével egy időben született tudósításokat elemezve világosan látszik, hogy pontosan nem tudható, milyen szövegek maradtak fenn Linzben Batsányi János és Baumberg Gabriella halála után, ahogy az sem, hogy e korpusznak végül mekkora hányada jutott el Magyarországra. Batsányi halálának pillanatától kezdve a hagyaték útjának gyakorlatilag minden állomásán feltételezhetők lappangó források. A Batsányi-recepció már eddig érintett, s majd ezután tárgyalandó darabjai mindemellett arra is utalnak, hogy a szakirodalom a linzi hagyatékot teljes egységében fennmaradt tömbnek tekinti, s mivel nem számol lappangó forrásokkal, nem is keresi azokat.

A „bélyeges ember”¹¹⁴

A további, levelezést is rejtő forráscsoportok ismertetése előtt Batsányi Linzben maradt szövegeinek tekintetében fontos kitérnünk Kantz Zsigmond már felhasznált leveleinek egyes, eddig nem említett vonatkozásaira. Ez a kitérő Batsányi már említett politikai szerepvállalásával kapcsolatos. Hafferl magatartása¹¹⁵ a költő halála idején sejteti, hogy a linzi kortársak tudtak arról, hogy Batsányi személyében inkriminált, elítélt szerzőről van szó, akiről nem tartották elképzelhetetlennek, hogy nem hagyott fel a közelebről ugyan nem meghatározott, de mindenképpen veszélyesnek vélt, államellenes iratok létrehozásával. A kortársak beszámolója szerint az ismerősök előtt nem volt titok az

111 BJÖM I, 243.

112 H. A., *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának állapota, gyarapodása és használata 1883-ban*, MKsz, 8(1883), 357–358; JАКAB Elek, *Jelentés a M. Tud Akadémiai Kéziratár bevégzett rendezéséről*, MKsz, 16(1891), 315–323.

113 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1875. szept. 22.), MTAK Kt, RAL 873/1875. Vélhetően Kantz Zsigmond azonos nevet viselő leszármazottjáról van szó. A családról rendelkezésre álló adatok nem igazítanak el ebben a kérdésben. Kantz Zsigmond *Meine Erlebnisse von November 1871 – bis März 1873* című jegyzetében utal arra, hogy voltak gyermekei: MTAK Kt, Ms 363/172.

114 Vö. BJÖM I, 243.

115 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78.

sem, hogy nyugdíjat kap Párizsból. E levelek tájékoztatnak arról is, hogy a házaspár a felső-ausztriai városban – a fentieket tekintve vélhetően nemcsak az anyagi lehetőségek korlátai miatt – visszafogottan, a feltűnést kerülve, múltjáról a lehető legkevesebbet közölve töltötte az időt. Személyük tehát gyanús egyfelől a rájuk vonatkozó információk hiánya, másfelől éppen a kevés tudott tény terhelő volta miatt. Mindezek azonban csak az egyik fél, az osztrák kormányzat, illetve az osztrák kormányzattól tartó alattvalók oldaláról magyarázzák a bizalmatlanságot.

Gyanakvás azonban magyar oldalról is létezett, ám épp ellentétes tartalommal. Batsányi Kufsteinből túl gyorsan szabadult, s rövid időn belül állást kapott a „bankó hivatalban”. Ez szemet szűrt a kortársaknak, s ezt a véleményt Kazinczy is rögzítette.¹¹⁶ A magyarázat nem más, mint hogy Batsányi az osztrák kormányzat, pontosabban a titkosrendőrség szolgálatába lépett. Batsányi és Baumberg Gabriella leveleiből pedig kiderül, hogy Metternichel és Saurauval Batsányi párizsi éveiben is összeköttetésben áll a házaspár, sőt egy időben Metternich emberein keresztül váltottak leveleket. Baumberg Gabriella emellett linzi tartózkodásuk kezdetén eléri, hogy az udvartól évi 500 forint kegydíjat kapjanak.¹¹⁷ Minderről a magyar közvélemény aligha tudhatott, a Kazinczy rögzítette álláspont viszont elterjedt lehetett.¹¹⁸

Akár magyarként, akár osztrákként lehetett tehát indokot találni arra, miért érdemes óvakodni Batsányi(ék) társaságától, vagy ha már megtörtént a baj: miért ildomos leplezni a kapcsolatot.

Hafner beszámolójából kiderül: Hafferl magatartása egyértelmű. Hafner esetében összetettebb a helyzet. A Batsányi-recepció egybehangzóan azt állítja, hogy miután Hafner 26 évig őrizte az iratokat, ahogy a kritikai kiadás fogalmaz: „1871 novemberében megismerkedett Kantz Zsigmonddal s mikor kiderült, hogy ez magyar és B. tisztelője, átnézte vele az iratokat.”¹¹⁹ Kantz és Hafner beszámolóiban azonban nem ezt mondják. Ezek a szövegek nem utalnak arra, hogy Hafnernak a megőrzésen túl szándéka lett volna a szövegeket átnézetni vagy ismertté tenni. Amennyiben így lett volna, az eltelt 26 év kínált volna alkalmat is, lehetőséget is erre. Ha nem találkozik Kantz Zsigmonddal, a magyar tudományosság vélhetően sosem szerez tudomást a fennmaradt hagyatékáról. Kantz és Hafner egymással összhangban állítják, hogy az előbbi nyomatókos kérésére történt meg az iratok rendezése. Kantz részletesen ismerteti érvelésének fázisait:

1. A kérésnek – hogy ezeket az iratokat engedje át nekem – ez a nemes jó ember nem könnyen tett eleget [mindaddig], míg biztosítottam, hogy ez lelkiismereti ügy, vétek elhunyt pártfogójával szemben ezt a hagyatékot a tudományos nyilvánosság előtt visszatartani, ahol bizonyos volt, hogy [Batsányi] halála után mindent elégtettek.¹²⁰

116 SZILÁGYI Márton, *i. m.*, 103.

117 HORVÁTH Balázs, *Bacsányiné*, felolvasztott a kassai kath. autonom-kör 1908. évi november 25-iki irodalmi estélyén, Kassa, 1908.

118 KAZINCZY Gábor, *i. m.*

119 BJÖM I, 244. Kiemelés tőlem – D. E.

120 „[...] die Bitte, mir diese Acten zu überlassen, war bei dem guten alten Mann nicht leicht gewährt, bis ich ihm bewiesen habe, dass es eine Gewissens-Sache, ein Verbrechen gegen seinen verstorbenen

2. Minderre jó alapokkal nyújthattam neki megnyugtatót. Megígértem, hogy mindent egészen pontosan kiválogatok, ha netalán ilyen jegyzetek előkerülhetnek. Amikor felhívtam a figyelmét Magyarország jelenlegi kormányzatára, és a szeme elé tártam a szükséges összevetést az 1848–51-es évekkkel, és később, amikor feltételeztem, hogy éppen Batsányi irataiban találhatnánk olyan dolgozatokat és feljegyzéseket, amelyek a magyar kormánynak – irodalmi értéktől eltekintve – kívánatosak lehetnek alapként néhány üdvös rendelet számára, egyébként ne feledje, hogy a szomszédos országok minden jó és törvényes gyönyört¹²¹ Magyarországnak köszönhetnek.¹²²

Az idézett részletek igazolják tehát, hogy Hafner részéről nem a hagyaték ismertté tételének lehetősége, hanem annak szándéka hiányzott. Hogy miért hiányzott e szándék, azt Hafner nem mondja ki,¹²³ a meggyőzést célzó érvek hordják magukban a választ. Hafner ezek szerint tartott attól, hogy a kormányzatot támadó, terhelő írárok kerülnek elő. Az iratok birtokában sem lehetett biztos abban, hogy léteznek-e ilyenek vagy sem: noha a szövegek túlnyomó része német nyelvű, szép számmal találhatók magyar, latin és francia nyelven írt szövegek. Hafner ezek szerint nem bírhatta mind egyik nyelvet, ezért nem tudott megbizonyosodni. Beszédés Kantz mondata, „hogy mindent egészen pontosan kiválogat” arra gondolván, „ha netalán ilyen jegyzetek előkerülhetnek.”¹²⁴ Kantz nem szól arról, talált-e veszélyesnek minősített szövegeket, s ha igen, a „kiválogatás” után mi lett ezek sorsa. Hafner viszont – az Akadémiának írt levelében – szükségesnek tartja megjegyezni: „nagyon örültem, amikor időnként látogatásaim során hallottam, hogy ez a sok magyar, latin és francia irat és jegyzet semmi kormányelleneset, hanem csak tudományosat tartalmaz.”¹²⁵ Hogy a német nyelvű szövegeket nem említi, jelezheti, hogy ezek tartalmáról korábban már maga meggyőződhetett.

Gönnér sei, diesen Nachlass der wissenschaftlichen Öffentlichkeit vorzuenthalten, wo es bestimmt war, nach seinem Tode alles zu verbrennen.” Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

121 Wohlbehagen.

122 „Auf alles dieses konnte ich mit guten Gründen ihm Beruhigung gewähren, versprach, dass ich alles ganz genau ausscheiden wolle, wenn dergleichen Notate sich allenfalls vorfinden sollten, – als ich ihn auf die gegenwärtige Regierung Ungarns aufmerksam machte, die nöthigen Vergleiche vor Augen hielt, von den Zeiten 1848–51-ger Jahren, und später, als ich voraussetzte, dass eben in den Batsányischen Schriften solche Aufsätze und Vormerkungen sich befinden könnten, welche der ungarischen Regierung, abgesehen von dem litterarischen Werthe, noch erwünscht sein dürften als Grundlage für manche heilsame Anordnungen, er möge übrigens nicht vergessen, dass alles gute und gesetzliche Wohlbehagen die Nebenländer den Ungarn zu danken haben; [...]” Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 67, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

123 Ahogy azt sem, hogy e szándék hiányában mi vezette arra, hogy évtizedeken át megőrizze a kéziratokat.

124 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

125 „[...] ich war dann sehr erfreut als ich bei meinen zeitweisen Besuchen hörte, dass diese vielen ungarischen, lateinischen und französischen Schriften und Notaten, nichts Regierungsfeindliches, sondern nur wissenschaftliches enthalten.” Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 77.

Egyedül tehát Hafner állítására hagyatkozhatunk; úgy tűnik, nincs mód valóság-tartalmának ellenőrzésére. A hagyaték megőrzője hangot ad annak is, hogy elsősorban az osztrák hatóságoktól tart:

Mivel azonban ezen akták létezése már idő előtt ismert volt, és előbújhatna az aggodalom, hogy kifogások adódtak, amelyek a beküldést késleltethetik és nem teszik lehetővé a segítőkkel való megegyezését: úgy megnyugtatóan még szükségesnek hiszem hozzáfűzni, hogy tegnap alkalmam volt meggyőződni, hogy ama nagy sietségben átvett, összekeveredett iratok, teljesen összefüggésükben helyre lettek állítva Batsányi 1796 óta tartó szenvedéstörténetének megítéléséhez; úgy, hogy ez a teljesen irodalmi hagyaték legkésőbb 7–8 hét múlva, minden csomaghoz a kért mutatóval rendezve, s a méltóságos királyi magyar tudományos akadémiának elküldhető lesz.¹²⁶

Annak említése, hogy az „akták létezése már idő előtt ismert volt” csak megerősíti a korábbi sejtést: Hafner, mivel nem volt tisztában a teljes anyag tartalmával, nem akarta nyilvánosságra hozni a hagyatékot – legalábbis addig nem, míg saját sértetlenségét nem látja biztosítva. Jó alappal állítható, hogy Kantz Zsigmond fenti érvei annak garantálásával győzik meg őt. Stessel József már említett ügybuzgalma vélhetően a nyilvánosságra hozatal óvatos lépéseinek tervét húzta át. Kantz Lázár mentetegetőzése tehát e körülmények ismeretében értelmezhető.¹²⁷

Hafner 26 év elteltével is attól tart, hogy kitudódván a titok, a hatóságok megakadályozhatják az iratok beküldését. Saját személyének védelmében szükséges tehát hangsúlyozni: nem voltak ismeretei arról, pontosan mit őriz. Leírásából pedig az is kiderül, hogy nem saját kérésére került hozzá a kézirat-hagyaték, hanem mintegy kényszerűségből: a halálesetet közvetlenül követő első zavarodottság; Hafferl ijedelmé; a kötelezettség, miszerint nem halaszthatják sokáig a halál tényének bejelentését a hatóságoknak, amely rendőri megfigyelés alatt álló személyről lévén szó az írások lefoglalásával járhat; s a lehetőség, hogy az elhunyttal közeli kapcsolatban állóként terhelő dokumentumok előkerülése esetén számonkérhetőek, mind-mind diszkréciót és gyors cselekvést kívántak.

Hafner aggodalma ennyi esztendő múltán sem csökkent. Az említettekén túl törekvésében – azaz, hogy írásában a maga védelmében saját maga nyomatékossítja: nem-hogy szándéka nem volt semmiféle, az udvarnak ártó tevékenység részesévé válni,

126 „Weil aber das Vorhandensein dieser Acten schon frühzeitig bekannt geworden ist, und die Besorgniss aufkeimen dürfte, dass sich Anstände ergeben haben, welche die Absendung verzögern und bei den Behelfen kein Verband abgefunden werden kann: so glaube ich zur Beruhigung noch beifügen zu sollen, dass ich mich gestern zu überzeugen Gelegenheit hatte, es sei aus diesen in der Eile übernommen, vermengten Acten, ein vollständiger Zusammenhang zur Beurtheilung der Leidensgeschichte des Batsányi seit dem Jahre 1796 hergestellt; so dass dieser ganz litterarische Nachlass, längstens bis 7–8 Wochen, zur Absendung an eine hohe königl. ungarische wissenschaftliche Academie mit dem erforderlichen Verzeichnisse eines jeden Paquetes geordnet sein werde.” Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 77.

127 Kantz Lázár levele Kantz Zsigmondhoz (Bécs, 1871. nov. 28.), MTAK Kt, Ms 363/191.

nem is tudott ilyesmiről, gyanakodott csupán, úgy tűnik, Kantz is támogatja saját levelével. 1872. szeptember 4-én kelt írásában Hafnert úgy mutatja be, mint sírkőfaragással foglalkozó tisztes linzi polgárt, aki mellesleg ismeretségben állt Batsányi Jánossal, az ismert magyar költővel, s kézirat hagyatékát is ő őrzi. Batsányiról csak annyit tud, hogy korábban Párizsban élt, hogy Linzbe internálták, ahol rendőri megfigyelés alatt állt, sejtése szerint ártatlanul üldözhatték. Hafner mindenestre óvatos: kerülné, hogy bármiféle vádba keverje az iratok közzétételével rég elhunyt ismerősét, vagy magát. Tájékozatlanságának bizonyítékaként megemlíti, hogy lelkes közönsége a Kantz által összeállított életrajznak.

Szembesítve azonban Hafner nyilatkozatát Kantz leírásával feltűnő az ellentmondás köztük abban a tekintetben, tudta-e Hafner, hogy Batsányit Linzben megfigyelik a hatóságok. Saját bevallása szerint nem: „csak néhány nappal ezelőtt hallottam Kántz császári-királyi bánya- és erdészeti főtanácsos úrtól, hogy Linzben is el kellett tűrnie a nyomozás kínjait”.¹²⁸ Kantz mást állít: „mert [ezekről] ő semmit nem tudott egyáltalán, ahogy a Conversations-Lexicon adatairól sem, csak annyit tudott, hogy Párizsban élt, s Linzbe internálva rendőri megfigyelés alatt állt”.¹²⁹

A két kijelentés közül az egyik szükségképpen nem igaz. Nem ismerünk más, erre vonatkozó forrást, a hamis nyilatkozat azonosításához ezért csak e levelek nyújthatnak segítséget. Az eltérés – jellegéből adódóan – nem fakadhat tévedésből vagy figyelmetlenségből, csak szándékos változtatás eredménye lehet. Amennyiben ezt elfogadjuk, a módosítás motivációja sem érdektelen. Mindkét megszólaló szövegének azon a pontján tér ki a vizsgált körülményre, amikor amellet sorakoztat fel érveket, hogy Hafner valójában mennyire keveset tudott Batsányiról. Teljes bizonyossággal nem dönthető el, melyikük torzít. Következtetni ellenben lehet abból, ha sorra vesszük, milyen forrásokból származhatnak Batsányira vonatkozó ismereteik, s melyiküknek miért állhatott érdekében igazítani a valóságon.

Hafner Kiningert, Batsányi régi barátja révén ismerkedett meg a házaspárral, akik ekkor már két éve Linzben éltek.¹³⁰ Ha rendőri megfigyelés alatt álltak, akkor az nyilván internálásuk kezdetétől tartott, nem ismert ugyanis olyan körülmény, amely arra utalna, hogy a kezdeti években nem, csak később tartották volna szemmel őket. Kiningert Batsányi is, Hafner is Bécsből ismerte. Hafnernak tehát módja volt előre tájékozódni. Emellett maga vall arról, hogy csaknem három évtizedes ismeretségük alatt szinte naponta felkereste, ha a városban tartózkodott. Húga Baumberg Gabriellá-

128 „[...] dass er zu Linz auch Untersuchungs-Qualen erdulden musste, hörte ich vor einigen Tagen erst, durch Herrn von Kántz k. k. Ober-Berg und Forstrath; [...]”. Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 76. Hafner levele a kéziratok között Kantz Zsigmond kézírásával maradt fenn. A kézirat érdekessége továbbá, hogy az idézett szöveget a lejegyző kéz a lap szélére írta, betoldásra jelölve. MTAK Kt, Ms 362/125/2.

129 „[...] denn er wusste gar nichts, auch nicht von den Daten im Conversations-Lexicon, er wusste nur dass Batsányi in Paris war, und in Linz internirt unter polizeilicher Aufsicht stand, [...]”. Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 67, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872. Az utalás vélhetően a következő kötetre vonatkozik: *Közhasznú esmeretek tára a' Conversations-Lexikon szerint Magyarországra alkalmaztatva*, II, Pest, Wigand, 1831, 4–5.

130 Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1872. febr. 7.), MTA Értesítője, 6(1872)/4, 73–78.

val állt „a legbarátibb kapcsolatban”.¹³¹ Tudta, ki kezelte Batsányi pénzügyeit, személyesen is ismerte Hafferlt.¹³² Tudta, hogy a Lamberg hercegek társaságába járt. Ő volt mellette, amikor meghalt. Egyszóval olyan egykorú szemtanú, aki nemcsak Batsányit és Baumberg Gabriellát ismerte, hanem linzi környezetüket és kapcsolataikat is. Noha a házaspár valóban szűkszávú volt, a helyi ismerősöktől tudomására juthatott, hogy megfigyelt személyekkel érintkezik. Erre utal, hogy Hafferllyal együtt – ahogy ezt már érintett aggodalma ellenére saját maga vallja be, ráadásul írásban – részt vesz a hatóságok kijátszásában.

Kantz Zsigmondot ezzel szemben hűga gyógyíttatása hozta a városba, ahol korábban nem volt ismerős. 1871 júniusa és 1872 áprilisa között alig egy évet tölt Linzben. 1871 novemberétől ismeri Hafnert, s általa a hagyaték történetét is. Betegsége miatt szinte csak vele tartja a kapcsolatot ezekben a hónapokban.¹³³ Tehát Batsányiról is tőle juthat információkhoz, illetve magából a kézirat-hagyatékból, amelyet ebben az időben rendezett. Nehezen található indok arra, miért állítaná valótlanul, hogy Hafner tudott a házaspár megfigyeléséről. Hafner tagadása ezzel szemben illik még mindig óvatos retorikájához.

Hafner aggodalmait Kantz eltúlzottnak ítéli, kényszerképzeteknek és az évekkel korábbi állapotokból kiinduló fenntartásoknak tartja.¹³⁴ Fent idézett érvei közül a második ezeket kívánja eloszlatni. Ugyanezen a helyen, miután aláhúzza, hogy más idők járnak már, mint a század közepén, expressis verbis elmondja erélyének magyarázatát: a jelenlegi magyar kormánynak szeretne használni. Annak a magyar kormánynak tehát, amely immár az Osztrák–Magyar Monarchiában létező Magyarországot képviseli, jóllehet az elnevezés kérdésén túlmutatóan a fiatal dualista államot a diplomáciában még hosszú ideig Ausztriának nevezik.¹³⁵ Kantz és Hafner hozzáállásának különbségei is itt gyökerezhetnek. Hafner az Osztrák–Magyar Monarchia osztrák, Kantz annak magyar feléből szemléli Batsányit, akinek múltbéli tettei a nézőponttól függően minősülnek vétkeknek vagy erénynek. Kantz szövegeiben ezért ennyire meghatározó az igyekezet, hogy Batsányit a szülőföldjétől elszakított nemzeti költőként mutassa be. Az iratok ismertté tételét ezért tekinti annyira fontosnak, hogy halála esetére is több oldalról igyekszik biztosítani elkezdett munkájának befejezését.¹³⁶ Harmadik levele¹³⁷ már csak közvetve érinti a hagyatékot, inkább aktuálpolitikát illető meggyőződése és céljai hatják át. Miután röviden értesít arról, hogy elkészült a tervezett díszes album, valamint a képekről és szövegekről készített másolatok, levelének második és terjedel-

131 *Uo.*, 76.

132 „[...] igen félénk ember volt”. *Uo.*, 75.

133 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

134 „[...] dass dieser gute Mann bei seiner fixen Idee, und seit Jahren vorgefassten Meinung, [...]”. *Uo.*, 67.

135 GERGELY, *i. m.*, 360.

136 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. szept. 4.), MTA Értesítője, 7(1873), 66–69, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

137 Kantz Zsigmond levele az MTA-nak (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTA Értesítője, 7(1873), 69–71, eredetije: MTAK Kt, RAL 1287/1872.

mesebb részében – bekapcsolódva az éppen zajló vitába – a budai Szent György téren álló Hentzi-emlékmű eltávolítása mellett érvel egy magángyűjteményében lévő, s a levéllel együtt az Akadémiának megküldött kép ürügyén, amely a Szent György teret ábrázolja egy korábbi állapotában. Kantz meggyőződése szerint a kép egykor Szegedinác Péró családtagjainak tulajdonában volt, s épp azt a helyet mutatja, ahol annak idején a kivégzések zajlottak, s ahová később a szoborcsoport került. Érvelésének magya: nem méltó hely ez az emlékezésre, kerüljön át az emlékmű a bécsi császári-királyi gyűjteménybe. Lényegében azonban azt a véleményt képviseli, amit mindazok, akik a monumentum által magyar nemzeti érzelmeiket látják sértve.¹³⁸

Hogy levelében összekapcsolta a Batsányi-hagyaték és a Hentzi-emlékmű ügyét, világosan jelzi, hogy Kantz felfogásában a szerző, s annak Magyarországhoz való kötődése az elsődleges, a szövegek is fontosak számára, de e tekintetben másodlagosak. A kéziratokat történészkézzel kezelte, s munkájához a gyakorlat sem hiányzott. Pulszky Ferenchez írt levele legalábbis erre utal.¹³⁹ Itt szól arról, hogy korábban már foglalkozott Máramaros történetével. Személyes jegyzetei között pedig két további szöveg is található, amely érdeklődését bizonyítja. Az első Salzburg történetével kapcsolatos,¹⁴⁰ a másik a már említett Péró-lázadás témájában született.¹⁴¹ Batsányiról és Baumberg Gabrielláról írt, már említett életrajzi összefoglalói jelzik: életpályák és az ezeket alakító események érdeklik elsősorban. Olyan dokumentumokat is mozgósít, amelyek nem mindig Batsányi tollából származnak, de életrajzának vonatkozásában értékesek, például: „Aufenthaltschein” 1817-ből,¹⁴² házasságlevél,¹⁴³ végrendelet,¹⁴⁴ Baumberg Gabriella nagybátyjának naplója,¹⁴⁵ feljegyzések a kiadásokról.¹⁴⁶ Tudatosan válogat tehát. Nyoma van annak is, hogy igyekszik további forrásokat találni, felveszi ugyanis a kapcsolatot a végrendelet lejegyzőjével és egyik tanújával, a hagyaték rendezése során még életben lévő Karl Wisserrel,¹⁴⁷ akitől Batsányira vonatkozóan

138 BORBÉLY János, *Heinrich Hentzi Magyarországon: „Sárkányölő Szent Györgytől” a „vaskísértetig”*, Aetas, 21(2006)/4, 88–114; HADROVICS László, WELLMANN Imre, *Parasztmozgalmak a 18. században*, Bp., Művelt Nép, 1951, 43–44; K. PAPP Miklós, *Az 1735-iki zendülés története: Történeti korrajz: A XVIII. századból. I. kötetben*, Kolozsvár, 1865 (Történeti Korrajzok, 3), 103–106; MÁRKI Sándor, *Péró lázadása: Székfoglaló értekezés (Felolvasatott a II. osztály ülésén 1893. január 9.)*, Bp., MTA, 1893, 85; SERES István, *Adatok Szegedinác Péró életéhez = Az értelem bátorsága: Tanulmányok Perjés Géza emlékére*, szerk. HAUSNER Gábor, Bp., Argumentum, 2005, 629–643; SZATMÁRI Gizella, *A Hentzi-emlékmű = Történelem – kép: Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon: Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17.–szeptember 24.*, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2000 (A Magyar Nemzeti Galéria Kiadványai, 2000/3), 686–687.

139 Kantz Zsigmond levele Pulszky Ferenchez (Salzburg, 1872. nov. 28.), MTAK Kt, RAL 1391/1872.

140 Regenten von Salzburg. MTAK Kt, Ms 362/142/1–3.

141 Ofen Georgi Platz grausame Hinrichtungen am 4^t April 1736. Eigentliche Abbildung. MTAK Kt, Ms 362/210.

142 *Aufenthaltschein*, MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^t 142.

143 *Trauschein*, MTAK Kt, K 753.

144 *Testamenth* [másolat], MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^t 142.

145 Rodius RITTMISTER, *Tagebuch*, MTAK Kt, K 753.

146 *Fragmente der Expensenbücher*, MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^t 142.

147 http://www.landesarchiv-ooe.at/xchg/SID-54B46EA4-2A041602/hs.xml/was_bgd_DEU_HTML.htm.

érdeklődik.¹⁴⁸ Kantz mellett a munkája során készített jegyzeteit is, nyomon követhető tehát jegyzetelési eljárása, képet kaphatunk munkamódszeréről.¹⁴⁹ Történész attitűdje nemcsak a Batsányi házaspár történetének megkonstruálásában mutatkozik meg, magáról is emléket hagy, amikor családjára vonatkozó feljegyzéseit,¹⁵⁰ valamint a kéziratok rendezésének idejére vonatkozó visszaemlékezéseit¹⁵¹ beküldi. Ilyen módon lehetőséget ad az időben őt követő kutatóknak egy újabb történet megalkotására, amelynek főszereplője immár Kantz Zsigmond. A meseszöveget azonban maga befolyásolja a felhasználásra szánt dokumentumok gondos megválogatásával.

A linzi iratanyagra vonatkozó későbbi utalások

A kézirat hagyaték¹⁵² feldolgozására tett első kísérletek

Batsányi János (és Baumberg Gabriella) nevét a Vasárnapi Ujság híradásai és az Akadémiai Értesítőben megjelent közlemények emelik be újra a tudományos köztudatba az 1870-es évek első felében. A jelenségnek két hozadéka mutatkozik. Egyfelől ezekben az években több magyar is felkeresi a linzi sírhelyet, másfelől – részben e látogatásokkal összefüggően – a témához kapcsolódó írások sora jön létre. Ezeket a szövegeket sorra véve tetten érhető, hogy a hagyatékra vonatkozó első, hír- és szaklapokban közölt, tehát az érdeklődők számára hozzáférhető információk miként mutálódnak, s jönnek létre jelentősen módosított változatok.

Még az 1870-es években íródott Thaly Kálmán beszámolója linzi útjáról, ahol a síremlék leírása mellett a szerző a hagyatékról is szól.¹⁵³ Thaly szövegének egyik leghangsúlyosabb állítása: a Linzben fellelt valamennyi szöveget összegyűjtötték, s Magyarországra juttatták.¹⁵⁴ Batsányi iratainak kalandos útját a Vasárnapi Ujság kisebb közleményei után ő foglalja össze először. Hiányzó láncszemek nélküli eseménysorozatot mesél el, eddig nem ismert részleteket is említ, s a történet valamennyi elemét meggyőző magabiztossággal tálalja – a forrás megjelölése nélkül, nem kételkedve valóságtartalmukban. Thaly verziója szerint Batsányi hálából tette meg általános örökösévé a pénzügyeit kezelő Hafferl,¹⁵⁵ aki át is vette volna az örökséget, amint a hatóság jegyzékbe veszi. A kéziratok és levelek birtokbavételét viszont elhárította, mivel Batsányit „forradalmárnak” tartotta, kérte ezért ezek megsemmisítését. Hafner azonban – aki ugyancsak közeli kapcsolatban állt Batsányival –, mivel Thaly szerint tisztában

148 Hogy tájékoztatást kapott tőle, arra Kantz maga utal: „vom Dr. Wieser heute erhalten”. MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4/ 142. Kantz a Wieser névváltozatot használja, egyebütt a Wiser alak használatos.

149 „Denklist”. Feljegyzések. MTAK Kt, Ms 362/150–152; 215–216.

150 Feljegyzések Kantz Zsigmond életéről az 1863 és 1874 közötti időszakot illetően: MTAK Kt, Ms 362/129–140. Dokumentumok a Kantz család tagjaira vonatkozóan: MTAK Kt, Ms 362/147–211.

151 Im Jahre 1872 u 1873. MTAK Kt, Ms 362/209. *Meine Erlebnisse von November 1871 – bis März 1873*. MTAK Kt, Ms 363/172.

152 Nem csupán a linzi iratok.

153 THALY Kálmán, *Bacsányi sírja és emlékezete Linzben*, Figyelő, 2(1877), 241–255.

154 *Uo.*, 254.

155 A név írásmódja változatos: Haferl, Hefferl, Hafferl. A dolgozat az utóbbit követi.

volt a kéziratok jelentőségével, arra kérte Hafnerit, ajándékozza neki a veszélyesnek ítélt iratokat. A hagyatéknak ezt a részét a továbbiakban ő őrizte. Az ismertető szerint a szövegek többségükben magyar nyelven íródtak. Hafner nem tudott magyarul, ezért egy olyan magyarul is beszélő személyt keresett, akire rábízhatta volna a hagyatéknak rendezését. 1848-ban egy magyar gróf költözött Linzbe, őt kereste meg először a kérés-sel. A gróf segítséget ígért, de nemsokára Grazba költözött, és meghalt. Évek múltak el, míg a hatvanas évek közepén Hafner ismeretséget kötött Kantz Zsigmonddal, a magyarországi születésű, ekkor már nyugalmazott állami tisztviselővel. Hafner megmu-tatta neki a kéziratokat és a szintén ráhagyott, Thaly idejében az Akadémián őrzött, vízfestékkel festett portrékat. Kantz átnézte, és javasolta, hogy a hagyatékot adják az Akadémiának.¹⁵⁶

A Magyar Könyvszemle már említett 1891-es beszámolója után újabb két évtized telik el a következő,¹⁵⁷ hagyatékról nyilatkozó közlemény megjelenéséig. Kantz Zsig-mondot az Akadémia Batsányi János kéziratának rendezéséért a Márk-krónika egy példányával¹⁵⁸ jutalmazta, amelyről a megajándékozott az 1875-ös híradás szerint vég-rendeletében úgy határozott, hogy Batsányi és Baumberg Gabriella portréjával együtt azé a tudósé legyen, akit majd az életrajzok megírásával megbíznak.¹⁵⁹ Hogy teljesült-e Kantz végakarata, s ha igen, kihez került az ajándék, egyáltalán: történt-e felhívás az Akadémia részéről a feladatra, arról nincs tudomásunk. Annyi azonban bizonyos, hogy 1878-ban jelent meg Bayer Ferenc kötete,¹⁶⁰ az első monográfia, amely felhasználja a Linzből érkezett anyagokat. Bayer elsősorban a Magyar Museum időszaka iránt érdek-lődik, a levelezésből és Kantz jegyzeteiből az életrajzhoz kapcsolódó adalékokat merít.

156 THALY, *i. m.*, 252–253.

157 Közben ugyan megjelenik Bayer és Bodiu monográfiája, s kisebb cikkek is, ezek azonban nem mondanak újat a hagyatéknak tekintetében, egyszerűen felhasználják Toldy közléseit és Kantz anyagait. Bayer említi, hogy levelezett Hafnerral. E leveleknek egyelőre nincs nyoma. BAYER Ferenc, *Bacsányi János: Irodalom-történeti tanulmány*, Bp., 1883, 236; BODIU Mihály, *Bacsányi János irodalmi működése*, Losonc, 1894.

158 *A Képes krónika* elnevezéséről: *Képes krónika*, ford. BOLLÓK János, gond., jegyz. SZOVÁK Kornél, VESZP-RÉMY László, utószó, függ., bibl. SZOVÁK Kornél, Bp., Osiris, 2004 (Millenniumi Magyar Történelem: Források), 233–256; VESZP-RÉMY László, WEHLI Tünde, HAPÁK József, *A Képes Krónika könyve*, [Bp.], Kos-suth–OSZK, 2009, 12; KARSAI Géza, *Névtelenség, névrettés és szerzőnév középkori krónikáinkban*, Száz, 97(1963), 671–676. Vélhetően Toldy 1867-es kiadásáról van szó: *Marci Chronica de gestis hungarorum ab origine gentis ad annum M. CCC. XXX. producta* [...], recensuit, varias lectiones annotavit, praefectus est FRANCISCUS TOLDY, consiliarius regius, bibliothecae universitatis hung. praefectus, versionem hungaricam adiecit CAROLUS SZABÓ, bibliothecae musei transylvanici custos, Pestini, 1867. Kantz aktuálpolitikát illető véleményének ismeretében a kötet bevezetőjének utolsó sorai, amelyek Ferenc Józsefet a magyar szabadság helyreállítójaként emlegetik, sajátos kontextust teremtenek az ajándék-nak: „Scribendam Pesthini, anno MDCCCLXVII. Februarii XVIII. die, ea ipsa, qua Imperator Caesar Aug. Franciscus Iosephus rex apostolicus, icto cum gente Hungaria novo foedere, libertatem regni restauravit.”

159 MTAK Kt, Ms 362/122–128. Lásd még Josef Hafner levelét, aki Kantz Zsigmond végrendeletének vég-rehajtójaként, hivatkozva a végakarati szövegére megküldi a kötetet, valamint Batsányi János és Baumberg Gabriella portréját az Akadémiának. Josef Hafner levele az MTA-nak (Linz, 1875. szept. 22.), MTAK Kt, RAL 873/1875.

160 BAYER, *i. m.* Második kiadása: Bp., 1883.

Egyéb levelek létre nem utal. 1894-ben jelent meg Bodiú Mihály kiadványa,¹⁶¹ amely a levelek közül a Toldy által kiadottakat használja. Szembeötlő azonban, hogy tizenöt darab Aranka Györgynek címzett levelet jegyez, holott Toldy kiadása csupán tizenhármat számlál.¹⁶² Megelégszik a levelek számának említésével, nem közöl több adatot (például keltezés), ilyen módon nehéz megállapítani, hogy sajtóhibáról van-e szó, vagy ha nem, van-e átfedés a Bodiú és a Toldy látta levelek között. A linzi anyagról tud, de megjegyzéséből úgy tűnik, nem használta.¹⁶³ Ebben a munkában még egy levelezésre vonatkozó utalás található: a Magyar Museum kapcsán említi, hogy az eddigieknél „sűrűbb levelezés indult meg az irodalmi férfiakkal”.¹⁶⁴ Ennél többet, konkrétumokat itt sem árul el. Be kell érünk a célzással.

Széchy Károly nem szentel teljes monográfiát a témának, egy könyvfejezetet azonban igen, amely a levelezésre vonatkozó hivatkozásai miatt nem mellőzhető.¹⁶⁵ Útleírásába ágyazva nemcsak Linz felé tesz kerülőt, hanem kitér Batsányira és szövegeire is. Toldy és Thaly után Széchy is felkeresi a sírhelyet.¹⁶⁶ Néhány év múlva majd Horváth Balázs és Horánszky Lajos folytatja a sort, jelezvén: nem lankad az érdeklődés a megjelent szövegek szerint a leginkább Kazinczy nagy ellenfeleként számon tartott költő iránt. A hamvak mindenestre csak 1934-ben kerülnek haza.¹⁶⁷ Széchy a 18. századdal is foglalkozó irodalomtörténészként útleírások esetén nem megszokott módon szakirodalmi hivatkozásokkal is ellátja ezt a fejezetet. Felhasználja az Akadémiára került anyagot. A hagyaték megőrzőjeként Hafner nevét említi, Hafferlról és más, nem Linzben megőrzött anyagról nem szól. Említi, hogy a Magyar Minerva kapcsán levelezést folytat magyar levelezőpartnerekkel, de konkrét levelekre nem utal.¹⁶⁸ Hosszasan időzik a proklamáció lefordításának ügye körül, itt jegyzi meg, hogy Gyulai Pál révén – aki ebben az időben az MTA I. osztályának titkára volt – ismerte meg az Akadémiára került anyagot.¹⁶⁹

Az 20. század első éveiben három, Batsányit témájául választó monográfia hagyta el a nyomdát. Más-más erénye miatt ugyan, de mindegyik kulcsfontosságú a hagyaték vonatkozásában.

Életrajzi adatok tekintetében a legalaposabb munka, amelyre megjelenése óta minden további hasonló műfajú kötet alapoz Szinnyei Ferenc könyve, amely a Magyar Történelmi Társulat *Magyar Történelmi Életrajzok* című sorozatában jelent meg 1904-ben.¹⁷⁰

161 BODIU, *i. m.*

162 *Uo.*, 19.

163 *Uo.*, 20.

164 *Uo.*, 11.

165 SZÉCHY Károly, *Benyomások és emlékek*, Bp., Hornyánszky, 1897; Uő, *Magyar költő, idegen földön (Úti emlékeimből)*, Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának Kiadványai, 6(1889), 206–225, 303–322.

166 SZÉCHY, *Benyomások...*, *i. m.*, 32–33.

167 KOVÁCS Endre, *A forradalmár költő: Batsányi János születésének 200. évfordulója*, Köznevelés, 19(1963), 309.

168 SZÉCHY, *Benyomások...*, 59.

169 *Uo.*, 70.

170 SZINNYEI Ferenc, *Bacsányi János (1763–1845)*, Bp., 1904 (Magyar Történelmi Életrajzok).

A szöveg egy korábbi verzióját két részletben az ItK között 1898-ban.¹⁷¹ Hivatkozásai mutatják: javarészt az Akadémiára került anyagot használja,¹⁷² melynek útját ő is ismerteti.¹⁷³ A korábbi elbeszélésekkel összevetve szembevetendő, hogy ebből a változathoz hiányzik egy lépcsőfok ismertetése. Jelesül: ahogy a Linzben lévő kézirat hagyaték, vagy legalábbis ennek egy része Hafferltól Hafnerhoz került. Szinnyei leírása nem utal arra, hogy nem a teljes hagyatékról van szó. Megteszi ez helyette a két másik monográfus, s kettejük közül is először Horánszky Lajos.¹⁷⁴

Az OSZK kéziratában őrzött iratanyag

A felhasznált források tekintetében már kötetének alcíme is ígéretes: *Eredeti levelezések és egykorú források nyomán*. Toldy monográfiájának kivételével, a Batsányiról eddig íródott szövegek valamilyen módon – vagy kimondottan, vagy a feldolgozott dokumentumok alapján – mind az 1870-es években felfedezett kéziratokhoz kötődnek, mintegy az új forrásanyag kiaknázásának első lendületéből születtek.

Horánszky továbblép: ismeri, s jöllehet elvéve, de használja is a Kantz rendezte anyagot, munkája azonban egy másik forráscsoporton alapul. Azokon az iratokon, amelyeket akkor foglalt le a rendőrhatalóság, amikor Batsányit 1815 augusztusában a Párizsba bevonuló osztrák seregek elfogták.¹⁷⁵ Váratlanul érthette az elfogatás, hiszen ugyanerre a napra kihallgatást kért Metternichtől, ám a kihallgatás helyett „hajnali négy órakor osztrák katonák verték fel álmából, hogy börtönbe kísérjék annélkül, hogy tudná szegény mi okból.”¹⁷⁶ Vélhetően ezért nem volt módja megsemmisíteni írásait, amelyek így aztán az 1816-ban lefolytatott tárgyalás anyagaihoz csatolva őrződtek meg.¹⁷⁷ Ha hihetünk az előszóban leírtaknak, akkor csak a véletlennek köszönhető, hogy a hivatása szerint bankigazgató és országgyűlési képviselő¹⁷⁸ Horánszky Lajos érdeklődése Batsányi felé fordul, s ilyen módon az eddig nem ismert források is ismertté válnak. Műgyűjtő lévén birtokába jutott ugyanis *A kesergő szerelem* Batsányi jegyzetelte példánya, amely végül további kutatásokra ösztönözte. A témában korábban már publikáló Thaly Kálmán hívta fel a figyelmét a feltételezhetően Bécsben lappangó forrásokra. Thallóczy Lajos – aki ebben az időben a közös pénzügyminisztériumhoz tartozó bécsi udvari kamarai levéltár igazgatója – közbenjárására jutott az egykori

171 SZINNYEI Ferenc, *Bacsányi János: Első közlemény*, ItK, 8(1898), 27–72; Uő, *Bacsányi irodalmi működése: Második, befejező közlemény*, ItK, 8(1898), 154–188.

172 Nemcsak használja: néhány levél kópiáját és átírását is közli. Az említéseket lásd a leveleket összefoglaló táblázat megfelelő rubrikáiban: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/aktualitasok.php>.

173 SZINNYEI Ferenc, *Bacsányi János... i. m.*, 155–156.

174 HORÁNSZKY Lajos, *Bacsányi János és kora: Eredeti levelezések és egykorú források nyomán*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1907.

175 Uo., 5.

176 BAYER, *i. m.*, 230.

177 HORÁNSZKY, *i. m.*, 5.

178 *Magyar életrajzi lexikon*, szerk. KENYERES Ágnes, Bp., Akadémiai, 1964, I, 737.

Oberste Polizei- und Censurinstelle iratához, amelyeket a kutatás idején az osztrák császári királyi belügyminisztérium levéltárában őriztek.¹⁷⁹ Monográfiáját erre a szövegkorpuszra alapozta. Saját bevallása szerint végzett még kutatásokat a „császári és királyi közös pénzügyi levéltárban”, „a házi, udvari és állami levéltár” anyagaiban, „Bécs városának levéltárában”, valamint a köszönetnyilvánítások szerint az „Országos Levéltárban” és a „Magyar Nemzeti Múzeumban”.¹⁸⁰ Szorosan az említett forrásokra alapozó monográfiát hoz létre, nem is ígér mást, jóllehet recenzensei – bár méltányolják a gesztust, miszerint saját költségén adta ki ezt a mind tartalmában, mind külsőségeiben impozáns kötetet – nem hallgatják el véleményüket: az idézett levelek szövegeinek közlése lehetne módszeresebb s pontosabb is.¹⁸¹ Horánszky valóban sokat és hosszan idéz; és igaz: nem minden esetben jelzi, pontosan melyik levélből származik a citált szakasz. Nem eredeti (német) nyelven közli a szövegrészleteket, hanem magyarul. Az idézeteket áttekintve helytállóbb, ha nem pontos fordításokról, inkább magyarításokról beszélünk: a keltezés gyakori elhagyásán túl nem jelzi ugyanis a kihagyásokat sem, és gyakori eljárása a hosszabb szakaszok tömörítése.

Munkájához másolatokat készíttetett az osztrák császári és királyi belügyminisztériumban talált anyagokról. Ezek ma öt kötetben az OSZK kéziratárában lelhetők fel.¹⁸² Ha valóban igaz, hogy az eredeti példányok megsemmisültek, amikor őrzőhelyüket, a bécsi Justizpalastot 1927-ben felgyújtották,¹⁸³ a levelek szövegeinek megőrzését ezeknek a kópiáknak köszönhetjük. Nincs tudomásunk arról, hogy a többi felsorolt levéltár anyagáról készültek-e jegyzetek, másolatok, amelyek Batsányira, illetve levelezésére vonatkoznak, csak feltételezhető: amennyiben lettek volna ilyenek, a szerző vélhetően felhasználja azokat. Erre azonban nem mutatnak jelek.

Horánszky utalásait a bécsi gyűjteményekben fellelhető kéziratokról Wolfram Seidler kutatásainak eredményei egészítik ki.¹⁸⁴ Baumberg Gabriella szövegei után érdeklődve akadt a Horánszky készíttette másolatokra. Az eredeti példányok tudomása szerint nem fellelhetők:

A hagyaték teljességéhez tartozik ugyanis még a következő: Horánszky Lajosnak, Batsányi egyik életrajzírójának még rendelkezésére álltak a házaspár egyéb levelei, amelyek az osztrák belügyminisztérium levéltárában voltak megtalálhatók. Az eredetiek, amelyek között talán Baumberg néhány írása és költeménye is szerepelhetett, sajnos már nincsenek meg. Nagy valószínűséggel 1927-ben az igazságügyi palota leégésének áldozatai lettek. Bár Horánszky levéltári munkája során mindezekről a levelekről másolatokat készíttetett, amelyek ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményében a B. I. Fol. Hung. 1315. jelzeten találhatók. Hogy ezek az iratok eredetiben megvoltak, azt

179 HORÁNSZKY, *i. m.*, 4.

180 *Uo.*, 5–7.

181 GÁLOS Rezső, *Száz*, 42(1908), 557–563; Császár Elemér, *EPhK*, 32(1908), 384–390.

182 OSZK Kt, Fol. Hung. 1315, I–V. Az iratanyag részletes ismertetése alább.

183 Ehhez lásd: WALTER Frigyes, *A tűzvész az osztrák Belügyi és Igazságügyi Állami Levéltárban: Beszámoló a tűzről és a helyreállítási munkálatokról*, *Levéltári Közlemények*, 9(1931/1–2), 1–12.

184 SEIDLER, *i. m.*, 74–90.

Neumann disszertációja is bizonyítja, amely 1914-ben jelent meg. Neumann ugyancsak e levéltár anyagával dolgozott. A szerzőnő szerint az osztrák belügyminisztérium Batsányi-iratai között *Reflexionen und Entwürfe* (Elmélekedések és tervek) cím alatt Baumberg néhány kiadatlan költeménye is megtalálható, mint mintadarab. Neumann hozzáteszi, hogy ezeket az írásokat 1815-ben Batsányi letartóztatásakor az osztrák csapatok foglalták le Párizsban. Ennek az adatnak a valóságtartalma ma már nem ellenőrizhető (a Haus-, Hof- und Staatsarchivban sehol sem található „Batsányi-iratok” vagy más Batsányira vonatkozó papírok), ennek ellenére hihetőnek tűnik.¹⁸⁵

Seidler szól arról is, hogy Baumberg Gabriellának más levelei az Österreichische Nationalbibliothek és a Wiener Stadt- und Landesbibliothek gyűjteményében található. Batsányi-leveleket nem jelez e lelőhelyeken.¹⁸⁶

Noha monografikus szinten Horánszky óta nem vállalkozott irodalomtörténész hasonló forrásközpontú megközelítésre, hamar megjelent az igény egy olyan kiadvány létrehozására, amelynek elsődleges célja a Horánszky felhasználta levelek szövegeinek kiadása. Erről éppen száz év elteltével a szerző unokája, Horánszky Nándor tudósít. Két levelet közöl a családi archívumból. Mindkét írás szerzője Bászél (1934-től: Bánkúty) Ernő reáliskolai tanár, Bászél Aurél klasszikus-filológus fia. A közlemény célja, hogy illusztrációt nyújtson a szerző szerint a 20. század elején nem ritka, széles érdeklődésű, folyamatosan önművelő pedagógusalkat bemutatásához. A levelek tartalmának közzétételével fontos, eddig nem ismert információkat is a nyilvánosság elé tár a Batsányi-levelezést illetően. Mindkét szöveg 1908 nyarán született. Az első írás címzettje maga Horánszky Lajos. Bászél megosztja vele tervét: szeretné

185 „Zur Vervollständigung des Nachlasses gehört nämlich noch das Folgende: Lajos (Ludwig) Horánszky, einem der Biographen Batsányis, standen noch eine Menge anderer Briefe des Ehepaares zur Verfügung, die sich im Archiv des österreichischen Innenministeriums fanden. Die Originale, unter denen sich möglicherweise einige Schriften und Gedichte Baumbergs befunden haben könnten, sind leider nicht mehr vorhanden. Sie dürften 1927 dem Justizpalastbrand zum Opfer gefallen sein. Horánszky allerdings fertigte von all diesen Briefen im Zuge seiner Archivarbeit Abschriften an, die heute unter der Signatur B. I. Fol. Hung. 1315 in 5 Folio-Bänden in der Handschriftensammlung der Széchényi-Nationalbibliothek zu finden sind. Daß diese Schriften im Original vorhanden waren, bestätigt auch die Dissertation Neumanns, die 1914 erschienen ist. Neumann hat ebenfalls mit dem Material aus diesem Archiv gearbeitet. Laut der Verfasserin befanden sich in den »Batsányi-Akte« des österreichischen Innenministeriums auch einige unedirte Gedichte Baumbergs sowie ein Probestück unter dem Titel »Reflexionen und Entwürfe.« Neumann gibt dazu, daß diese Schriften 1815 bei der Verhaftung Batsányis durch die österreichischen Truppen in Paris beschlagnahmt worden waren. Die Richtigkeit dieser Angabe kann heute nicht mehr überprüft werden (nirgends im Haus-, Hof- und Staatsarchiv fanden sich »Batsányi-Akten« oder andere auf Batsányi bezogene Papiere), sie erscheint jedoch plausibel.” SEIDLER, *i. m.*, 80–81. A hivatkozott disszertáció ma az Universitätsbibliothek Wien állományában található: Angela NEUMANN, *Dissertation über Leben und Werke der Gabriela Batsányi geb. Baumberg*, Wien, 1914.

186 Handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek: 3 levél. Jelzet: 13/5–1; 13/5–2; 13/5–3. Két levél Joseph von Collinhoz, egy levél ismeretlenhez. Handschriftensammlung der Wiener Stadt- und Landesbibliothek. Baumberg Gabriella egy darab, ismeretlennek címzett levele. Ugyanezekre a forrásokra hivatkozik: Murray G. HALL, Gerhard RENNER, *Handbuch der Nachlässe und Sammlungen österreichischer Autoren*, Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1995, 17–18.

eredeti német nyelven Krádlr Batsányi János és Baumberg Gabriella levelezését, s amennyiben Horánszkyknak nincs hasonló szándéka, úgy kölcsönkéri levélmásolatait, a bécsi kutatás költségeit ugyanis nem tudná vállalni.¹⁸⁷ Szándéka szerint az Akadémián őrzött levelek és e másolatok jelentenék a kiadás alapját. A válasz nem ismert, de a következő levél azt sugallja, támogató lehetett.¹⁸⁸ A második levél címzettje nem ismert, a szövegközlő szerint Thallóczy Lajoshoz fordulhatott a levélíró. Immár Horánszky helyeslését és támogatását, valamint Heinrich Gusztáv pártfogását is birto kolva kér segítséget ahhoz, hogy a tervezett kötethez kiadót találjanak.¹⁸⁹ A válasz ebben az esetben sem ismert. Ami bizonyosnak látszik: (1.) noha nem ő volt a címzett, a második levél is Horánszkyhoz került, hiszen a családi iratok között maradt fent; (2.) közvetlenül vagy közvetve a címzettől, tehát feltehetően Thallóczytól¹⁹⁰ juthatott el hozzá, a továbbítás oka nem ismert; (3.) a kezdeményezés, úgy tűnik, hamvába holt: sem Bászél, sem más neve alatt nem jelent meg szövegkiadásra vállalkozó kötet ezekben az években. Évtizedekkel később, az 1930–1940-es években napvilágot lát tak ugyan kisebb közlemények, ezek azonban több szerző nevéhez kötődnek, s noha Horánszky még élt, az általa már az OSZK kéziratárában elhelyezett másolatokat használták fel.¹⁹¹

Úgy látszik tehát, Horánszky és Bászél idejében, azaz 1907–1908 táján Batsányi kéz irathagyatékának két fő része ismert: a tulajdonképpeni költői hagyatékának tekintett, s az Akadémiára került, valamint az előbb lefoglalt, utóbb a bécsi osztrák császári kirá lyi belügyminisztérium levéltárában fellelt szövegek. Ahogy azt a már idézett recenziók, s a Batsányi-szakirodalom továbbiakban áttekintendő darabjai mutatják, a legteljesebb nek tekintett feldolgozás, Horánszky monográfiája válik a hivatkozások alapjává.¹⁹² Aki

187 Bászél Ernő levele Horánszky Lajosnak (Szászkaabánya [Krassó-Szörény vm.], 1908. júl. 26.) = HORÁNSZKY Nándor, *A XX. század eleji tanári kultúra irodalmi megnyilvánulása*, Neveléstörténet, 4(2007)/1–2, 264–267.

188 Horánszky – bár még évtizedekig, 1944-ig élt – nem foglalkozott többé a témával.

189 Bászél Ernő levele [Thallóczy Lajoshoz] (Bp., 1908. aug. 29.) = HORÁNSZKY Nándor, *i. m.*, 266–267.

190 Thallóczy Lajos 1885 és 1916 között volt a Bécsi Hofkammerarchiv igazgatója. Ismeretei és kiterjedt kapcsolathálója révén is gyakran segítette a Bécsben működő magyar kutatók munkáját. Horánszky Lajos is kapcsolatban állt vele, igaz, nem tartozott szorosan Thallóczy köréhez. HORÁNSZKY Lajos, *Magyarok Bécsben: Károlyi Árpád és Thallóczy Lajos köre*, Bp., Thallóczy Lajos-Társaság, 1941 (A Thallóczy Lajos-Társaság kiadványai, 10); FAZEKAS István, *Magyar levéltárosok Bécsben 1841–1918 = Magyar levéltáros-életpályák a XIX–XX. században*, szerk. SIPOS András, Bp., Budapest Főváros Levéltára, 2004, 74 (Budapest Főváros Levéltára Közleményei); WAKTOR Andrea, „Kegyelmes Büzérnagy! ... Én ábrándozom a bécsi szép napokról”: *Thallóczy Lajos és köre Bécsben*, Budapesti Negyed, 12(2004)/4, 435–456; Gábor UJVÁRY, *Die Wiener Epoche der ungarischen Geschichtsschreibung = Kollektive und individuelle Identität in Österreich und Ungarn nach dem Ersten Weltkrieg*, Hrsgg. Helga MITTERBAUER, Szilvia RITZ, Wien, Praesens, 2007, 193–206; *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker: Die Entdeckung der Vergangenheit von Bosnien-Herzegowina und die Moderne Geschichtswissenschaft*, Hrsgg. Dževad JUZBAŠIĆ, Imre RESS, Andreas GOTTMANN, Sarajevo–Bp., Akademie der Wissenschaften und Künste von Bosnien-Herzegowina–Ungarische Akademie der Wissenschaften Institut für Geschichte, 2010.

191 NEMES, *i. m.*; VAJDA, *i. m.*

192 Jól illusztrálja a jelenséget, miként veszik át Horánszky véleményét az 1809. évi proclamatio lefordításának kérdésében a témával foglalkozó kutatók. Lásd: SCHUY Gilbert, *Bacsányi János és I. Napoleon 1809-ki proclamatiója a magyarokhoz*, Bp., 1914 (Történeti Értekezések, 5), 3–5.

Horánszky kötetéből tájékozódik, a Bécsben található korpusz mellett a linzi hagyaték-ról is képet kaphat. Batsányi halála körülményeinek ismertetése után említi a szerző:

Bacsányi hagyatékát Hafner őrzi meg, s adja át később a magyar származású Kantz Zsigmondnak, ki azt rendez, és egy életrajzi vázlattal kibővítve, megőrzés végett a Magyar Tudományos Akadémiának beküldi. Hafnerék gondosan összeszednek minden ereklyét, ami az elhunyt költőre vonatkozik, s így ma már a legcsekélyebb emlék sem várja a kegyeletes látogatót, mely az egykor száműzött költő nevét ott hirdetné. De nincs is senki ma már Linzben, ki Bacsányira nézve bármiféle felvilágosítást adhatna. Hafner, Kantz rég elhaltak, sőt Hafner fia, kinek atyja a költőpár nyugóhelyének gondozását lelkére kötötte, sincs már az élők sorában. A mai nemzedék előtt még a költő neve is végleg feledésbe merült, s a dunaparti kies városkában azt sem tudja jóformán senki, hogy Baumberg Gabriella, a régi Bécs Sapphója is ott porlik hű élettársa mellett a kis linzi temetőben. Ez a néma panaszkodó sír az egyedüli emlék, mely ott a multakból fenmaradt, de az is inkább az enyészet gyorsan pusztító munkájának, mint két jobb sorsra érdemes nemes lélek emlékének kegyeletes hirdetője.¹⁹³

A történet – amely a kézírathagyaték sorsának elmondására vállalkozik – ezen a ponton fejlődésének újabb állomására ért. Az 1870-es évek első tudósításai óta harminc év telt el. A narratívából ez idő alatt fontos elemek koptak ki, léteznek emellett állandó szereplők, s az elbeszélés új részletekkel is gyarapodott. Horánszky verziója egyértelműen Thaly változatán alapszik. Legfontosabb közös állításuk: Linzben, Hafnernél nincs több feltárható forrás. Talán a Horánszky-monográfia Batsányi-recepcióban elfoglalt helyével magyarázható, hogy ez az állítás a későbbiekben sem kérdőjeleződött meg. Régi-új elem Baumberg Gabriella említése, teljesen új adalék Hafner fiának szóba hozása.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár gyűjteményébe került anyagok

E két utóbbi motívumba kapaszkodva érdemes rátérni a 20. század első éveiben született monográfiák sorában a harmadikra: Horváth Balázs munkájára.¹⁹⁴ Terjedelmét tekintve talán nem is helyes a monográfia megnevezés: egy mintegy 50 oldalnyi szövegről van szó, amely az alcím szerint *Felolvasatott a kassai kath. autonom-kör 1908. évi november 25-iki irodalmi estélyén*. A kis kötet 1908-ban, tehát Horánszky könyvével és Bászcel kezdeményezésével csaknem egy időben látott napvilágot.

Szerzője premontrei áldozópap, kassai főgimnáziumi tanár,¹⁹⁵ aki nem idegenként közelített a témához, hiszen publikált már korábban Baróti Szabó Dávid kapcsán.¹⁹⁶

193 HORÁNSZKY Lajos, *Bacsányi János...*, i. m., 496.

194 HORVÁTH, i. m., 48–49.

195 SZINNYEI József, i. m., IV., Bp., Hornyánszky Viktor, 1896, 1141.

196 HORVÁTH Balázs, *Baroti Szabó Dávid és néhány kiadatlan költeménye*, Kassa, 1888.

Újabb kötete – címe szerint legalábbis – nem Batsányival foglalkozik, hanem Baumberg Gabriellával. A Batsányi-recepció nem is tartja számon, áttekintése során egyetlen rá utaló hivatkozást sem talál. A jelenség túlmutat az egyes bibliográfiák pusztá hiányosságán. Tünet, annak az irodalomtörténeti felfogásnak a lenyomata, amely egy mástól teljesen külön kezeli a két életművet. Érdemes volna tehát legalább a levelezés és a kéziratanyag tekintetében felülbírálni ezt a megközelítést. A házaspár kapcsolathálója – a levelezés eddig előkerült darabjai is jelzik – javarészt közös, főként a nem magyar, de részben a magyar levelezőpartnerek esetében is.¹⁹⁷ Azokban az években, amikor Batsányi engedély nélküli távozása vagy letartóztatása okán maga nem tud eljárni ügyeiben, azokat felesége bonyolítja, s máskor is levelezik férje érdekében, vagy őt és ügyeit említve. Ezek az írások a Batsányi-levelezés kontextusát jelentik. Ismeretük nélkül nem lehet teljes a kép. A magyar nyelvű Baumberg-szakirodalom, úgy tűnik, gazdagabb a németnél. Az osztrák kutatás súlyos adóssága továbbá Baumberg szövegeinek kritikai kiadása, amelyre eddig szintén nem akadt vállalkozó.¹⁹⁸

Horváth Balázs – gyarapítva a Linzbe zarándokló magyar tudósok sorát – 1893-ban görögországi tanulmányútjáról hazatérve keresi fel a sírhelyet.¹⁹⁹ Josef Hafnerral már nem találkozhatott, de fiával, Karl Hafnerral igen. Az ifjabb Hafnert nem említette Horváth előtt sem maga az apa, sem Kantz, sem a többi szöveg. Horváth nála látja Baumberg Gabriella két portréját, „Az egyiket mint »viruló leány«, a másikon mint Sapphó látható.”²⁰⁰ Már Kantz utalásai sejtették, hogy a Hafner családnál maradtak még tárgyak a hagyatékból. A festményeket Horváth szerette volna megvásárolni, ám anyagi lehetőségek híján erre nem volt módja. Ezért fordult Bubics Zsigmondhoz,²⁰¹ a műkedvelő kassai püspökhöz, aki végül megvásárolta a képeket, s azok így Kassára kerültek.²⁰² Baumberg Gabriella életrajzához számos, máshonnan eddig nem ismert anekdotaszzerű elemet használ fel, úgy tűnik, Hafferl és Josef Hafner nyilatkozatai mellett, ezek vélhetően a harmadik szemtanú, Karl Hafner közlésein alapulhatnak. Horváth levelekre is hivatkozik; utalásai szerint ezek a Horváth-másolatok darabjai. Kötetéből nem derül ki, hogy a képeken kívül talált-e Linzben más forrásokat is, hagyatékból azonban igen. Horváth Balázs iratai a jászóvári premontrei apátság gyűjteményébe kerültek, ma a Szlovák Nemzeti Könyvtár kéziratái között találhatók.²⁰³ Batsányi János és Baumberg Gabriella autográf levelein és kézíratain kívül itt maradtak fenn Horváth Balázs kapcsolódó feljegyzései, valamint az Akadémián őrzött anyag egy részéről készített másolatok. A korpusz nagy részét Baumberg-autográfok teszik ki. Horváth linzi látogatása, személyes ismeretsége Josef Hafner leszármazottjával arra utal, hogy ezen az úton juthatott a forrásokhoz. Ez pedig nem jelent mást,

197 Példa erre Ilosvay Krisztina, akivel más-más nyelven ugyan, de a házaspár mindkét tagja levelez.

198 Wolfram Seidler említett írása ugyan kijelöl feladatokat a Baumberg-kutatás számára. SEIDLER, *i. m.*, 88–90.

199 HORVÁTH Balázs, *Bacsányiné...*, 3.

200 *Uo.*; NYÁRI Sándor, *Bacsányi János és felesége*, Vasárnapi Ujság, 41(1894)/48, 797–798.

201 SZINNYEI József, *i. m.*, I, Bp., Hornyánszky Viktor, 1891, 1371–1372.

202 HORVÁTH Balázs, *Bacsányiné...*, 4; NYÁRY, *i. m.* Vö. SCHÖPFLIN Aladár, *Bacsányi János (1763–1845)*, Vasárnapi Ujság, 52(1905)/11, 161–163.

203 A kéziratok jegyzéke elérhető a következő oldalon: <http://www.snk.sk/?rhks-iv-jasov>.

mint hogy a linzi hagyaték nemcsak Batsányi, hanem Baumberg Gabriella iratait is tartalmazta.²⁰⁴ A korábban már érintett kutatói magatartás, amely külön-külön közelíti meg a két életművet, a fentiek alapján már a hagyaték rendezésekor megmutatkozott. Minden jel szerint Josef Hafner és Kantz Zsigmond a kéziratok átvizsgálása során külön választották a házaspár szövegeit, s a továbbiakban csak Batsányi kézírataival, illetve a neki címzett írásokkal foglalkoztak.²⁰⁵ A hagyaték fennmaradó – a rendezők szerint Batsányi vonatkozásában érdektelennek ítélt – része Linzben maradt, s jó két évtizeddel később került Horváth látószögébe, majd birtokába. Kötetében nem utal konkrét hivatkozásokkal ezekre a szövegekre, a Batsányi-recepció pedig Kantz és Hafner hozzáállását követve érintetlenül hagyta a munkát, így ez a forráscsoport eddig kiaknázatlan volt.

Közelítések az életműhöz (életművekhez) a 20. században. Szövegkiadások

Miután a század elején megjelent monográfiák a szerzőre irányították a figyelmet, sorra születtek a szövegközlésre vállalkozó munkák.²⁰⁶ A német nyelvű levelek vonatkozásában e közlemények előtt Horánszky és Bászél már említett kezdeményezésein, illetve tervein kívül nem akadt más vállalkozás. A kiadványok a levelek új lelőhelyeire hívják fel a figyelmet. A német nyelvű szövegek közül eddig a Baumberg Gabriellával, a Johannes von Müllerrel, a Johann Georg Müllerrel, Johann Friedrich Cottával, Herderrel és Ernst Freiherr von Feuchterslebennel váltott levelek kerültek napvilágra, ezzel új, a korábbi kutatás által nem feltételezett lelőhelyek kerültek látószögbe. A szövegközlések eltérő gyakorlatot követnek: egy részük nem közli a levelek teljes szövegét, jelölés nélkül hagy el részeket. Ahol rendelkezésre áll az autográf verzió, ott ezek a hiányok azonosíthatók. Más a helyzet Zsindely Endre szövegközléseivel, amelyek a Johann Georg Müllerhez írt írásokat közlik. A szerző több helyen is megjelentette a szövegeket, ezeket a verziókat összeolvasva számos átírási különbség tűnik fel, ezért szükséges lenne az új kiadáshoz az autográf példányokat használni. A BJÖM kötetei, noha nem kísérlik meg a levelezés összegyűjtését, használják annak egyes darabjait. A hivatkozások pontatlanságait a hivatkozott táblázat megfelelő helyén jeleztem. A hagyaték kérdését az I. kötethez írt bevezető tanulmányban érintik a szerkesztők.²⁰⁷ A leveleken kívül egy másik fontos kútforrást is felhasználnak, amelyet *Expensenbuch*nak neveznek. A megnevezés pontatlan. Az MTAK Kézirattárában őrzött forrás²⁰⁸ ugyanis különálló lapokból, esetenként összefűzött füzetekből áll. Kantz megjegyzése az iratoknak e csoportjához: „Fragmente der Expensen Bücher”, tehát

204 Az egykori jászóvári premontrei apátság anyagai között találunk Batsányitól két eddig ismeretlen levelet is, amelyek ismeretlen okból Baumberg kézíratai közé kerültek. *Uo.*

205 Batsányi kézíratai között az Akadémiára került néhány Baumberg Gabriellának írt levél is. Keltezéseik szerint ezek a linzi években íródtak.

206 Lásd a 7. jegyzetet.

207 BJÖM I, 243–245.

208 MTAK Kt, M. Irod. Lev. 4' 142.

nem egy kötetről, hanem töredékről van szó, nem tudni, folyamatosan jegyezte-e kiadásait Batsányi vagy időszakosan; avagy a töredékességet valaha létező, ám utóbb elkallódott füzetek okozzák. Kantz mindenesetre úgy véli, ezek a feljegyzések a kiadásokat regisztrálják. A forrás emellett a levelezésre, egyes életrajzi adatokra, a magyarországi kapcsolatokra, látogatásokra vonatkozó utalásai nyomán még rejteget magában eddig ki nem aknázott értékeket is. A bejegyzések német, magyar és francia nyelvűek. A lapokon Batsányi kézírása látható, ezen kívül viszont csak következtetni lehet arra, hogy személyéhez kötődnek a jegyzetek, s nem szerepel-e köztük például a levelek esetében olyan tétel, amely a Batsányival egy háztartásban élő Baumberg Gabriellához kapcsolódik. Minden küldeményt feltüntet a jegyzék, egyes esetekben (például a korrektúrapéldányok beküldése) nem mindig utal külön levélre, sejtethető viszont ilyen alkalmakkor is néhány kísérő sor. A jegyzetek a leggyakrabban a *dátum + vezetőknév* felépítést követik. Ennek az eljárásnak egy alkalommal mutatkozik hátulütője: a Trattner család esetében. Batsányi ugyanis az apával és a fiúval is levelezett. Az MTAK Kt-ban mindkettejük írásai megtalálhatók, ebből látszik, hogy az idősebb Trattner csak fia halála után lép érintkezésbe Batsányival. Ennek ismeretében a leveleket összefoglaló táblázatban az *Expensen Bücher* utalásaiban Trattner János Tamás halálának dátuma a határpont s a döntő a címzett személyét illetően.²⁰⁹

A feljegyzések között az elküldött levelek vélhetően a postaköltség miatt szerepelnek. Rendkívül értékes forrás tehát, hiszen a hagyatékban szinte kizárólag a Batsányinak címzett írások lelhetők fel. Nincs tudomásunk arról, hogy megőrizte volna levélfogalmazványait. A Batsányi által elküldött levelek lelőhelye ilyen módon a címzettek hagyatékában keresendő, a jegyzék azonban számos olyan címettről tájékoztat, akik nevét nem említi a szakirodalom, az *Expensen Bücher* utalásai hiányában ezek a személyek figyelmen kívül maradtak volna.²¹⁰ Nemcsak a levelek, küldemények feladásának dátumait őrzik ezek a lapok, hanem minden olyan alkalmat, eseményt is rögzítenek, amely valamilyen módon anyagi kiadással járt. Így például a szolgálo bérének kifizetését, az orvos elhívásának dátumait, Azorhoz, a házi kedvenchez kapcsolódó költségeket, emellett látogatásokról is hírt kapunk. A feljegyzések dátumait, az említett alkalmak sűrűsödését elemezve következtetni lehet arra, hol sejtethetőek hiányok. A bejegyzések az 1823 és 1845 közötti évekből valók. Az 1823 és 1826 közötti jegyzetek folyamatosnak tűnnek, az 1824. év kivételével, amelyhez kapcsolódóan nem található megjegyzés. 1826 vége és 1831 között évszám nélküli, csak hónapra és napra utaló jelzések találhatók. Az első ilyen bejegyzés rögtön az 1826. decemberit követi ugyanazon az oldalon, és januárra vonatkozik. Sejtethető tehát, hogy az évszám 1827. A többi feljegyzés júliustól októberig sorol fel eseményeket, ezekben az esetekben sem zárható ki az 1827-es évszám, mivel azonban a következő biztos dátum 1831, nem is tekinthető biztosnak. 1831 és 1835 között a jegyzetek folya-

209 Lásd a leveleket összefoglaló táblázatot: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi.xlsx>.

210 Valamennyi utalás megtalálható a leveleket összefoglaló táblázatban: <http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi.xlsx>.

matosnak látszanak, akadnak ugyan olyan hónapok, amelyekben nem regisztrálnak leveleket. 1836-ra vonatkozóan nem ismert utalás. 1837 és 1843 között már nagyobbak, több hónapot átfogóak a levélre nem utaló időszakok. Az 1844. évre nézvést nincsenek információk, 1845-höz kapcsolódva pedig csak egy levél említése ismert.

Összegzés

A hagyaték hagyományozódásának útját áttekintve, mozgósítva mindazt, ami a levelezőpartnerekről – legyenek konkrét személyek vagy intézmények – tudható, sorra véve a szakirodalom utalásait lappangó iratcsoportokra, eddig nem ismert szövegek léte is feltételezhető. A következőkben kísérletet teszek arra, hogy összefoglaljam mindazokat az információkat, amelyek a Batsányi-levelezés eddig kiadott, még kiadatlan, valamint lappangó darabjaira vonatkoznak. Az összefoglalás a mai őrzőhelyek szerint halad.

A kézirathagyaték ma ismert részéről elmondható, hogy az elsősorban a Batsányi-hoz intézett leveleket tartalmazza. Ritkább esetben ismertek az általa írt levelek, ilyenek például a Baumberg Gabriellának szóló írások azokból az időszakokból, amelyeket a házaspár vagy Batsányi Párizsba távozása, vagy bebörtönzése, vagy Baumberg Gabriella utazásai miatt külön töltött. Fennmaradásukat és fellelhetőségüket magyarázza, hogy feladójuk és címzettjük közös háztartásban élt, így ezek egy lelőhelyen őrződtek meg. Más címzettek esetében a Batsányi írta levelek előkerülése esetleges, véletlenszerű. Valamennyi alább említett levél adatai megtalálhatók a már hivatkozott táblázatban, amely a német nyelvű leveleken túl feltüntet minden olyan magyar, francia és latin nyelvű levelet, amelynek létre utalás található. Ezen a helyen bővebben a német nyelvű levelekre térek ki.

1. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában fellelhető levelek

Batsányi János levelezése e gyűjteményben a következő jelzeteken található: MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4r. 140; MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4r. 141; MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4r. 142; MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4r. 152; MTAK Kt, M. Irod. RUI 4r. 82; MTAK Kt, M. Irod. RUI 4r. 85; MTAK Kt, M. Irod. Lev. 2r. 2; MTAK Kt, M. Irod. Lev. 4r. 131; MTAK Kt, Ms 4744/130; MTAK Kt, Ms 10. 218/4; MTAK Kt, K 357/4.

Kevés számú magyar nyelvű levélen kívül ez a gyűjtemény őrzi a linzi kézirathagyaték Magyarországra került részét. A levelek nagyobb része német nyelvű, évkörüket tekintve túlnyomó részük 1810 után íródott.

2. Az OSZK Kézirattárában fellelhető levelek

A Levelestárban található néhány levélen kívül itt érhetőek el Horánszky Lajos másolatai a bécsi császári és királyi belügyminisztérium levéltárában fennmaradt forrásokról. A teljes anyag egészében kiadatlan, egyes részeiből közlések, idézetek megjelentek.

A levelek jelzete: OSZK Kt, Fol. Hung. 1315.

Évkörüket tekintve javarészt 1799 és 1816 között íródtak, legnagyobb hányadukat Batsányi János és Baumberg Gabriella egymással folytatott levelezése adja.

3. Schaffhausen, Stadtbibliothek

Itt őrzik Batsányi János és Johannes von Müller levelezését. Kérdéses, hogy Zadányi Éva kiadása mennyiben tekinthető szigorú értelemben vett szövegközlésnek. Zsindely Endre szerint Zadányi Éva közléséből teljesen hiányoznak Müller 1805. május 17. előtt írt levelei (13 darab). A szövegek közlése szerinte nem teljes, ennek magyarázata Zsindely szerint, hogy Zadányinak csupán csonka levélmásolatok álltak a rendelkezésére. Zsindely a teljes közlést szorgalmazza.²¹¹

Az említettekén túl szintén itt található Batsányi János és Johann Georg Müller levelezése. Zsindely több helyen is megjelentette a szövegeket.²¹² Ezeket a változatokat összeolvasva jelentős különbség mutatkozik az egyes közlések átírási gyakorlata között.

4. Schiller-Nationalmuseum, Marbach am Neckar, Cotta-Archiv, Stiftung der Stuttgarter Zeitung

Batsányi János és Johann Friedrich Cotta levelezésének őrzőhelye. Batsányi Cottának írt leveleit a BJÖM IV. kötete adta közre. Cotta válaszai lappanganak.

5. „Berlini királyi könyvtár kéziratára”

Batsányi János Herderhez írt levelének lelőhelye. A szöveget Thienemann Tivadar közölte.²¹³

6. Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum

Ebben a gyűjteményben található Batsányi János levele Böttigernek. Említése: PUKÁNSZKY Béla, *Herder hazánkban*, Bp., 1918. A levélből rövid idézetet hoz. Nem közölt. A *Kalliope* adatbázis (<http://kalliope.staatsbibliothek-berlin.de/>) említ ezen a lelőhelyen Batsányitól Böttigernek írt levelet. Kelte: Bécs, 1801. március 17. (Valószínűleg erről a levélről beszél Pukánszky, a dátum azonos.) A *Kalliope* ugyanezen a lelőhelyen említ még egy Karl Ludwig von Woltmann számára írt latin nyelvű szöveget verses melléklettel 1796-ból.

7. Szlovák Nemzeti Könyvtár (Baumberg Gabriella kéziratgyűjteménye a jászóvári premontrei apátság iratai között)

Batsányi János két eddig nem ismert levele található itt, valamint számos Baumberg Gabriellára vonatkozó forrás.²¹⁴

8. Ausztria, Bécs

A 20. század elején itt őrizték Horánszky másolatainak eredeti példányait.

Az Österreichische Nationalbibliothek és a Wiener Stadt- und Landesbibliothek kéziratgyűjteményeiben Baumberg Gabriellától található levelek, mivel azonban nem

211 ZSINDELY Endre, *Batsányi János párizsi levelei...*, i. m., 65.

212 Lásd a 7. jegyzetet.

213 THIENEMANN, i. m.

214 A kéziratok jegyzéke elérhető a következő oldalon: <http://www.snk.sk/?rhks-iv-jasov>.

Batsányi állt az eddig itt végzett kutatások középpontjában, indokolt ezeket a gyűjteményeket is vizsgálni.

Az utóbbi években bukkant fel Batsányi Sauraunak címzett levele. Szövegét Szilágyi Márton közölte. Jelzete: ÖStA FMKA HKA Präsidialakten 420:1798.²¹⁵

Ismert továbbá Batsányi levele Collinnak a bécsi császári és királyi udvari levéltárból,²¹⁶ valamint egy levél Ernst Freiherr von Feuchtersleben hagyatékából.²¹⁷

9. Lappangó források

Batsányi János levelezésének összegyűjtését több körülmény is nehezíti. Részint összefoglalva, részint továbbgondolva az eddig erről tudottakat, az alábbi esetekben sejthetők lappangó források.

Batsányi több alkalommal vélhetően maga semmisített meg szövegeket.²¹⁸ Olyan esetekben történt ez, amikor számított a rendőrhatalóságok ellenőrzésére, házkutatásra. Iratokat égethetett el, mielőtt a Martinovics-összeesküvés miatt letartóztatták volna (1794. szeptember 11.). Tudomása volt arról, hogy keresik, így kínálkozott alkalma. Pontos tudásunk azonban nincs minderről. Ugyancsak tervezett volt Párizsba szökése. Számított az ezt követő nyomozásra, ezért részben magával vitt szövegeket (talán ilyen módon maradtak meg a Baumberg Gabriellával 1809 előtt váltott levelek), részben megsemmisíthetett iratokat, s a levelezésből tudjuk, hogy feleségére is bízott bizonyos megsemmisítendő iratokat. A Horánszky másolataiban fennmaradt levelek utalnak arra, hogy Baumberg Gabriella teljesítette a kérését.

Nem számított viszont arra, hogy 1815 augusztusában a Párizsba bevonuló osztrák csapatok elfogják. Ekkor vele lévő iratait (vagy azoknak egy részét is) lefoglalhették. Ami Párizsban maradt, azt Blanchard rendezte, s küldte meg később Linzbe Batsányinak.²¹⁹ A BJÖM I. a lefoglalásról zavarosan nyilatkozik: előbb azt állítja, hogy Horánszky Lajos az OSZK kéziratárában helyezte el a spielbergi per anyagában talált levelek és iratok másolatait.²²⁰ Később arról ír, hogy az elfogatási parancs²²¹ szerint Batsányit minden iratával együtt kellett előállítani. Idézi azonban a morvatországi főparancsnokság 1816. június 27-én a Hofkriegsratnak küldött jelentését, miszerint: „kevés ingóságán kívül semmiféle papír vagy vizsgálati irat nem érkezett vele”.²²² Majd így folytatja: „A spielbergi per folyamán, úgy látszik, ezeket a papírokat – egyetlen engedély kivételével – nem használták fel; a periratok közt nincsenek,

215 SZILÁGYI Márton, *i. m.*, 107–108.

216 BANYAI, *i. m.*

217 Ernst Freiherr von Feuchtersleben an János Batsányi 12. 6. 1842. = FEUCHTERSLEBEN, *i. m.*, 178–179.

218 BJÖM I, 243.

219 *Uo.*, 252.

220 *Uo.*, 245.

221 MTAK Kt, M. Ir. Lev. 4^r 141. SZINNYEI Ferenc, *Batsányi János...*, *i. m.*, 115, 204.

222 „[...] ausser seinen wenigen Effekten keine Papiere oder sonstige Untersuchungsakten mitgekommen seien.” BJÖM I, 251. Forrása: „1816, Protokolla. 9. Nr. 4824. – Az Österr. Staatsarchiv Kriegsarchiv 1953. II. 16. kelt 393/1953. sz. szíves közlése szerint.” *Uo.*

nem is említik őket. B. kiszabadulása után több ízben tett kísérletet visszaszerzésükre, de okmányain kívül semmi lényegeset nem sikerült visszakapnia. [...] A spielbergi pör anyagában is – melyet Horánszky másolatában ismerünk (OSZK – Fol. Hung. 1315.) – csak egyetlen irodalmi vonatkozású levél van.²²³ Maga Horánszky az általa használt, az osztrák belügyminisztérium levéltárába került anyagokban azonosítja a Párizsban lefoglalt dokumentumokat. Ahogy a BJÖM I. írja korábban, ezek találhatóak öt kötetben az OSZK Kézirattárában. A peranyaghoz terjedelmes levelezést is csatoltak, ezekhez csak Párizsban juthatott a hatóság. Az OSZK-ba került levélmásolatok dátumai is ezt erősítik: Batsányi elfogatása előtti időkből és a brünni fogság idejéből maradtak itt levelek, utóbbiak 1816. február 16. és 1816. június 26. között.²²⁴ A levelezést a fogság ideje alatt a rendőrség közvetítette, s abból többet visszatartott.²²⁵ Az említettek ebbe a csoportba tartozhatnak – mivel a lefoglalt anyagok között maradtak fenn –, nem érhetek el a címzethez. Mindezek alapján tehát a kérdésben ellentmondás, pontatlanság mutatkozik. Nem definiálja a szöveg, mit ért iratokon: hivatalos dokumentumokat, levelezést, költeményeket? A német szövegben használt „Papiere” kifejezés szerteágazó jelentései sem igazítanak el ebben a kérdésben.²²⁶ A bizonytalanságok ellenére annyi bizonyos, hogy a brünni fogság kapcsán feltételezhetőek lappangó források.

A levelezésről készített táblázat²²⁷ adatai azt mutatják, hogy bizonyos személyek esetében csak az egyik levelezőpartnertől maradtak fenn szövegek, a válaszok értelemszerűen lappanganak. Mindezek mellett az *Expensen Bücher* töredékei olyan személyek neveit említik, mind Magyarországról, mind Ausztriából, akikkel a kutatás eddig sem a kapcsolatháló tekintetében, sem potenciális levelezőként nem számolt. Hagyatékaik vizsgálata további levelek felbukkanását ígérheti. Elméletben létezhetnek továbbá olyan levelezőpartnerek, akikre eddig egyetlen ismert forrás sem utalt. Megemlítendő, hogy a levelek szövegei maguk is utalnak további levelekre; s Batsányi Juranitsnak írt, 1823. január 23-i levelének példája mutatja: előfordulhat, hogy egy korábban nem ismert levél egy harmadik személynek (itt Kisfaludynak) továbbítva, másolatban marad fenn.²²⁸

Batsányi János levelezésének kritikai kiadása régi adóssága az irodalomtörténészeknek. Nem hallgatható el: a fentiek ismeretében magyarázatot nyerne a miértnek is. A készülő kötet, pontosabban, a levelek mennyiségét figyelembe véve: kötetek létrejöttével javarészt eddig kiadatlan szövegek jelennek meg, amelyek Batsányi János, a 18–19. század többnyelvű közegében, számos nyelven kommunikáló, kiterjedt európai kapcsolatrendszerrel bíró literátorának hat évtizedes működéséről árnyalják eddigi ismereteinket. A kiadvány elkészültével egyszersmind olyan gazdag forrásanyag válik majd elérhetővé, amely számos megközelítést kínál a korszak vizsgálá-

223 BJÖM I, 251.

224 Lásd a levelek jegyzékét: http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi_lev.pdf.

225 BAYER, *i. m.*, 231.

226 BALLAGI Mór, *Új teljes német és magyar szótár: Német–magyar rész*, Bp., 1881, 694.

227 [Http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi.xlsx](http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi.xlsx).

228 Lásd a levelek jegyzékét: http://irodalom.arts.unideb.hu/kutatas/textologia/docs/Batsanyi_lev.pdf.

tára. A megjelenés előtt álló munka használatosságát tovább növelheti, hogy eredeti nyelven s magyar fordításban is közzéteszi Baumberg Gabriella férjéhez írt, s szinte teljes egészében magyarországi gyűjteményekben őrzött leveleit, amelyek ilyen módon az osztrák kutatás számára is hozzáférhetővé válhatnak.